

“חוק האזרחים” – התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי על-ידי משכיל גליצאי בשנת 1876

יצחק אנגלרד*

המאמר עוסק בתרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי משנת 1811, ה־ABGB, אשר נערך על-ידי משכיל גליצאי ופורסם כספר בשנת 1876. המתרגם, משה יהודה ליב הלוי פיינערשטיין, היה יליד ותושב של העיירה סקאלא (Skala Podolskaya) שבמזרח גליציה, שהיא כיום במערב אוקראינה. קובץ החוקים האזרחי האוסטרי, שרובו עדיין בתוקף באוסטריה, מבוסס על המסורת הרומניסטית תוך שהוא משלב בתוכו את רעיון המשפט הטבעי. המאמר מתרכז במתן תשובה לשתי שאלות: האחת – מהו הרקע האידיאולוגי שהניע משפטן גליצאי, החי בקיסרות האוסטרית, להשקיע מאמץ רוחני רב שנים בתרגום מגרמנית לעברית של מעשה חקיקה מקיף, בעל 1,502 סעיפים, ואף להוסיף פירוש רחב משלו על כל סעיף וסעיף, תוך התייחסות מעדכנת במקומות רבים אל הפסיקה והחקיקה השייכות לעניין. השאלה האחרת – כיצד הצליח מחבר הספר לתרגם דבר חקיקה מודרני יחסית לשפת העבר, שהמסורת המשפטית שלה היא בעלת רקע מושגי שונה.

מחבר המאמר גורס כי הרקע האידיאולוגי נמצא בזרם ההשכלה היהודית כפי שהתגבשה בחוג מסוים בגליציה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. אנשי חוג זה שאפו להעניק ליהודים, באמצעות החינוך, השכלה כללית בענפי המדע, בתרבות ובאומנות. הם שמו דגש מיוחד בידיעת העברית ככלי אשר מאחד את היהודים ומספק להם גישה ראויה למסורת הדתית והתרבותית של היהדות. עם זאת, אנשי חוג זה החזיקו בדעה כי על

* פרופסור מן המניין (אמריטוס), הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים; שופט בית-המשפט העליון בדימוס. אני מודה לחברי מערכת כתב-העת **משפט ועסקים**, ובמיוחד לעורך הלשוני, על עבודתם המצוינת.

יהודי גליציה להיות אזרחים נאמנים לממלכה האוסטרו-הונגרית, המיטיבה איתם, וכי עליהם לשמור על חוקיה. תרגום קובץ החוקים האזרחי האוסטרי מפתח את ידיעת השפה העברית, ובכך מהווה תרומה למימד התרבותי-היהודי הייחודי. בתוך כך הוא מאפשר ליהודים הבקיאים בשפה העברית ובמקורות היהדות להכיר מקרוב את חוק הממלכה, ועל-ידי כך להימנע מטעויות משפטיות ומהטלת אחריות אזרחית לנזקים.

באשר למלאכת התרגום, המאמר מתאר את דרכו המיוחדת של מחבר הספר תוך כדי הדגמה. למאמר מצורף נספח ובו רשימה של מונחים מיוחדים על-פי סדר הופעתם בסעיפים שבקובץ החוקים האזרחי. הרשימה מוקדשת למונחים עבריים הממחישים את כושר היצירה הלשונית של המחבר ואת בחירותיו המקוריות.

הנחה סבירה היא כי הספר לא מצא משתמשים רבים. שמו ויצירתו של מחבר הספר שקעו בתהום הנשייה. מטרת המאמר היא להציב מצבת זיכרון למשפטן יהודי בעל שיעור-קומה בתחומי המשפט והלשון העברית.

מבוא

פרק א: הרקע האידיאולוגי לתרגום קובץ החוקים האזרחי האוסטרי לעברית

פרק ב: התמודדותו של המחבר-המתרגם עם המינוח המשפטי

פרק ג: הפירוש של המחבר

נספח

מבוא

בשנת 1876 פרסם משה יהודה ליב הלוי פייערשטיין (M.L. Feuerstein), – יליד ותושב של העיירה סקאלא (Skala Podolskaya) שבמזרח גליציה, שהיא כיום במערב אוקראינה – תרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי משנת 1811 (ה-ABGB).¹ המחבר

1 משה יהודה ליב הלוי פייערשטיין ספר חוק האזרחים: מועתק מלשון אשכנז ללשון עבר מתוך ספר משפט האזרחים שבממלכת אוסטריא – עם פירוש המלה (למברג, תרל"ו) (להלן: ספר חוק האזרחים). בשער הספר מצוין בגרמנית: Verlag und Eigentum des Verfassers, Nachdruck verboten. Aus der Buchdruckerei des Szewczenko-Vereins (הוצאת ספרים ובעלות של המחבר, ההעתקה אסורה. מבית-הדפוס של אגודת שבצ'נקו). טרס שבצ'נקו (1814–1861) נחשב

משפט ועסקים יט, תשע"ו התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי

לא הסתפק בתרגומם של 1,502 הסעיפים הכלולים בקובץ החוקים, אלא הוסיף פירוש משלו – בכתב רש"י – אשר לא רק הסביר את משמעות ההוראה, אלא גם הוסיף במקומות רבים את הפסיקה ואת ההוראות החקיקתיות המיוחדות השייכות לעניין הנידון בהוראת הקובץ.

השאלה הראשונה העולה בעניין זה היא השאלה הבאה: מה הניע משפטן יהודי גליצאי במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה לתרגם לעברית את קובץ החוקים האזרחי האוסטרי משנת 1811 ולהוסיף עליו פירוש שלו בעברית? שאלה שנייה, שגם היא מעניינת מאוד, היא זאת: כיצד הצליח המחבר לתרגם דבר חקיקה מודרני יחסית, שנקט בעיקרו מינוח רומניסטי, ל"שפת העבר", אשר המסורת המשפטית שלה היא בעלת רקע מושגי שונה? עובדה היא כי השפה המשפטית העכשווית בישראל היא תוצאה של יצירת מונחים חדשים רבים בעברית, שחלק ניכר מהם נוצרו בהשפעת שיטות משפט אחרות.

פרק א: הרקע האידיאולוגי לתרגום קובץ החוקים האזרחי האוסטרי לעברית

במעמדם של היהודים בגליציה חלו שינויים מהותיים בתקופה שבה היה אזור זה חלק מן הקיסרות האוסטרית. הקיסרות שלטה בגליציה משנת 1772 – תקופת החלוקה הראשונה של פולין – ועד לסוף מלחמת-העולם הראשונה. גליציה נהפכה ל"ארץ כתר" (Kronland) של הקיסרות האוסטרית, תחת השם "מלכות גליציה ולודומריה". על-אף גישתו הסובלנית הכללית של הקיסר יוזף השני (1741–1790), הסדרים מפלים רבים המשיכו להתקיים ביחס ליהודי גליציה, שאותם שאף השלטון לקדם מבחינה תרבותית – כמו את יתר העמים בקיסרות – באמצעות חינוך אחיד בכתב-ספר יהודיים-גרמניים, ולהופכם לנתינים "מועילים" של הממלכה.² החוקה שנחקקה בשנת 1849, בעת אביב

למשורר הלאומי של אוקראינה, והיה גם אומן. האגודה שנשאה את שמו של המשורר נוסדה בלמברג בשנת 1873.

2 MAX WEISSBERG, DIE NEUHEBRÄISCHE AUFKLÄRUNGS-LITERATUR IN GALIZIEN: EINE LITERAR-HISTORISCHE CHARAKTERISTIK 8–10 (Leipzig, Wien, 1898); Stanislaw Grodziski, *The Jewish Question in Galicia: The Reforms of Maria Theresa and Joseph II, 1772–1790*, 12 POLIN 61 (1999); JOSHUA SHANES, DIASPORA NATIONALISM AND JEWISH IDENTITY IN HABSBURG GALICIA 21–26 (2012); Charles H. O'Brien, *Ideas of Religious Toleration at the Time of Joseph II: A Study of the Enlightenment among Catholics in*

העמים, הבטיחה שוויון ליהודים, אולם היא לא הולידה שינוי מהותי, והיא אף בוטלה כעבור שנים מועטות.³ החוקה משנת 1867 הכירה שוב בשוויון הזכויות של היהודים,⁴ ונציגים יהודים המשיכו להיבחר לפרלמנט, לאספות אזוריות ולמוסדות עירוניים.⁵ האמנציפציה שהחוקה הבטיחה ליהודי גליציה עוררה הזדהות בקרב חוגים מסוימים בקהילה היהודית עם הממלכה האוסטרית, אם כי תוך שאיפה לשמור על הזהות הלאומית היהודית.⁶ באופן כללי מצאו יהודי גליציה את עצמם לחוצים בין השאיפות

Austria, 59 TRANSACTIONS AM. PHIL. SOC'Y 1, 29–31, 34–35, 60–62, 71 (1969); Jerzy Holzer, *Zur Frage der Akkulturation der Juden in Galizien im 19. und 20. Jahrhundert*, 37(2) JAHRBÜCHER FÜR GESCHICHTE OSTEUROPAS 217, 219 (1989) בעניין שיטת החינוך ומטרותיה בתקופה זו בנוגע ליהודי גליציה ראו רחל מנקין "נפתלי הרץ הומברג – הדמות והדימוי" *ציון* עא 153, 163–168 (2006). כן ראו במיוחד: Dirk Sadowski, *The Jewish German Schools in Galicia (1782–1806) – School Reality and Corporate Resistance*, 13 JEWISH CULT. & HIST. 153 (2012).

3 SHANES, שם, בעמ' 31–32; רחל מנקין "דייטשן", 'פולנים' או 'אוסטרים'? דילמת הזהות של יהודי גליציה (1851–1848) "ציון" סח 223, 253 (2003) (להלן: מנקין "דילמת הזהות של יהודי גליציה").

4 על מעמדם של יהודי גליציה תחת האימפריה האוסטרית ראו רפאל מאהלר *דברי ימי ישראל – דורות אחרונים: משלהי המאה השמונה-עשרה עד ימינו* כרך ראשון, ספר שלישי 11–46 (1955); כרך שני, ספר ראשון 241–272 (מרחביה, 1970); Max FRANZ REHOR, *DIE JUDEN IN GALIZIEN* (Franz Grünwald ed., Frankfurt a.M. 1892); Israel Bartal & Antony Polonsky, *The Jews of Galicia under the Habsburgs*, 12 POLIN 3, 11 (1999) על השאיפות המדיניות של היהודים לאחר האמנציפציה ראו SHANES, לעיל ה"ש 2, בעמ' 41–43.

5 יש לציין כי אוכלוסיית היהודים בגליציה גדלה מאוד במשך המאה התשע-עשרה, בין היתר כתוצאה מהגירת יהודים לגליציה מתוך שטחים שהיו בשליטת הרוסים. בשנת 1874 היו ליהודים נציגים ב-261 מועצות עירוניות; בעשר ערים נבחרו יהודים לראשיהן; ב-71 מועצות מחוזיות ישבו 98 נציגים יהודים; ובסיים (בית-הנבחרים התחתון) הגליצאי היו 5 יהודים בקרב 155 הצירים. מתוך "גליציה" *האנציקלופדיה העברית – כללית, יהודית וארצישראלית* כרך י' 886 (התשט"ו).

6 על המגמות השונות ביחס לזהות הלאומית היהודית ראו את המבוא אצל SHANES, לעיל ה"ש 2, בעמ' 1–15. על עמדת היהודים בעניין זה בעת המהפכה בשנת 1848 ובעקבותיה ראו מנקין "דילמת הזהות של יהודי גליציה", לעיל ה"ש 3. השו: Antony Polonsky, *The Revolutionary Crisis of 1846–1849 and Its Place in the Development of Nineteenth-Century Galicia*, 22 HARV. UKRAINIAN STUD. 443 (1998). על תהליכי המודרניזציה וההשתלבות של היהודים בחברה הסובבת במזרח אירופה באופן כללי ראו שמואל נח אייזנשטדט *הציוויליזציה היהודית – הניסיון ההיסטורי היהודי בפרספקטיבה השוואתית וגילוייו בחברה הישראלית* 122–133 (2002); TERESA ANDLAUER, *DIE JÜDISCHE BEVÖLKERUNG IM MODERNISIERUNGSPROZESS GALIZIENS* (1867–1914) (2001).

משפט ועסקים יט, תשע"ו התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי המנוגדות של הלאומים שנשלטו על-ידי הקיסרות האוסטרית, ביניהם הפולנים והרותנים.⁷ אוכלוסיות אלה היו בחלקן עוינות מאוד כלפי היהודים.⁸ על רקע זה יש להבין את שאיפתם של משכילים ליצור ייחוד יהודי שאינו עומד למכשול בפני השתלבות אזרחית במדינה.⁹ כפי שנראה בהמשך דברינו, בעיני המחבר-

7 על השאיפות הלאומיות של הרותנים לעומת הפולנים בתקופה הנדונה ראו את הביקורת הנוקבת שכתב רותני בעילום-שם על ספר לאומני פולני: DIE RUTHENISCHE FRAGE IN GALIZIEN VON ANTON DĄBCZAŃSKI, LANDRATH ZU LEMBERG, BELEUCHTET VON EINEM RUSSINEN 134–138 (Lemberg 1850). על שאיפות אלה ועל העמדות השונות של היהודים באופן כללי ראו: Paul Himka, *Dimensions of a Triangle: Polish-Ukrainian-Jewish Relations in Austrian Galicia*, 12 POLIN 25 (1999); Jozef Buszko, *The Consequences of Galician Autonomy after 1867*, 12 POLIN 86 (1999); Rachel Manekin, *Politics, Religion, and National Identity: The Galician Jewish Vote in the 1873 Parliamentary Elections*, 12 POLIN 100 (1999); Anna Veronika Wendland, *Die Rückkehr der Russophilen in die ukrainische Geschichte: Neue Aspekte der ukrainischen Nationsbildung in Galizien, 1848–1914*, 49(2) JAHRBÜCHER FÜR GESCHICHTE OSTEUROPA 178 (2001); Curt Dunagan, *The Lost World of Przemysl: Interethnic Dynamics in a Galician Center, 1868 to 1921* (dissertation, Brandeis University) (on file in Brandeis University, ProQuest, UMI Dissertations Publishing, 2009, Microform 3339376). ראו גם SHANES, לעיל ה"ש 2, בעמ' 38–40; רחל מנקין "הברית החדשה: יהודים אורתודוקסים ופולנים קתולים בגליציה (1879–1883)" **ציון** סד 157 (1999). אף שהמאמר האחרון עוסק בעיקרו בשנים שלאחר פרסום התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי, יש בו גם דיון בתקופה הקודמת. ראו במיוחד שם, בעמ' 157–163, 165, 169 והמקורות המובאים שם.

8 לסקירה כללית של מעמד היהודים בגליציה ושל יחסיהם עם הלאומים האחרים ראו עזרא מנדלסון **מאוריצי גוטליב – אמנות, היסטוריה, זיכרון** 19–26 (2006).

9 היו כמובן גם חוגי משכילים שביקשו להתבולל בתרבות הסביבה, תהא זאת הפולנית או הגרמנית. ראו: Ezra Mendelsohn, *Jewish Assimilation in Lvov: The Case of Wilhelm Feldman*, 28 SLAVIC REV. 577 (1969); Ezra Mendelsohn, *From Assimilation to Zionism in Lvov: The Case of Alfred Nossig*, 49 SLAV. EAST EUR. REV. 521 (1971); Martin Pollack, "Il destino doppiamente infelice di essere polacco ed ebreo" *Dall'assimilazione ebraico-tedesca a quella ebraico-polacca in Galizia nella seconda metà del XIX secolo*, in STELLA ERRANTE – PERCORSI DELL'EBRAISMO FRA EST E OVEST 99 (Guido Massino & Giulio Schiavoni eds., Bologna 2000); Waclaw Wierzbieniec, *The Processes of Jewish Emancipation and Assimilation in the Multiethnic City of Lviv during the Nineteenth and Twentieth Centuries*, 24 HARV. UKRAINIAN STUD. 223 (2000). ראו גם SHANES, לעיל ה"ש 2, בעמ' 56, ה"ש 30. על המגמות התרבותיות באופן כללי ראו Holzer, לעיל ה"ש 2; Rachel Manekin, *The Debate over Assimilation in Late Nineteenth-Century Lwów*, in INSIDERS AND OUTSIDERS – DILEMMAS

המשכיל התרגום לעברית של קובץ החוקים הבסיסי של ממלכת אוסטריה-הונגריה מעיד כי הייחוד התרבותי-הלשוני אינו גורע מפטריטיזם מדיני, ומוכיח דווקא את נאמנותם של היהודים לממלכה, המצדיקה את שיפור מעמדם המדיני הכללי.¹⁰ כמובן, ברקע של מאמץ התרגום נמצאת גם האהבה לשפת העבר.¹¹ עם זאת, יש לזכור כי לנושא השפה בממלכה הרב-תרבותית היה היבט פוליטי מובהק, במיוחד בתחומי המנהל והמשפט. על כך מעיד, בין היתר, המעמד המשתנה במישור הרשמי של הפולנית לעומת הגרמנית בגליציה.¹²

לפני שנעסוק בתרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי, נאמר מילים מספר על רקעו ההיסטורי והרעיוני של מעשה הקודיפיקציה הזה. כאמור, קובץ החוקים האזרחי נחקק בשנת 1811, בעת מלכותו של קיסר אוסטריה פרנץ הראשון (1768–1835), ונכנס לתוקף בראשית שנת 1812. עובדה מעניינת היא כי גם כיום, מאתיים שנה לאחר חקיקתו, יותר ממחצית ההוראות של קובץ החוקים הוותיק הזה עודן תקפות באוסטריה.¹³ מלאכת הקודיפיקציה, שנשענה על מסורת המשפט הרומי כפי שפותחה

OF EAST EUROPEAN JEWRY 120 (Richard I. Cohen, Jonathan Frankel & Stefani Hoffman eds., 2010).

10 השוו שמואל פיינר **השכלה והיסטוריה – תולדותיה של הכרת-עבר יהודית מודרנית** 129–130 (1995). על תפקידה של הלשון העברית בתנועת ההשכלה ראו במיוחד רפאל מאהלר **דברי ימי ישראל – דורות אחרונים: משלהי המאה השמונה-עשרה עד ימינו** כרך שני, ספר שני 144–146 (1976). כן ראו עמנואל אטקס "לשאלת מבשרי ההשכלה במזרח אירופה" **הדת והחיים – תנועת ההשכלה היהודית במזרח אירופה** 25, 28 (עמנואל אטקס עורך, 1993). על המימד הלאומי החילוני של העברית בתנועת ההשכלה ראו: David Vital, **A PEOPLE APART: THE JEWS IN EUROPE 1789–1939**, 139 (1999).

11 על אהבת המשכילים לשפה העברית ראו WEISSBERG, לעיל ה"ש 2, בעמ' 32–34.

12 ראו על כך בהרחבה, תוך התייחסות לשפות נוספות, אצל: Jan Fellerer, *Sprache und Politik: Das galizische Verwaltungswesen (1772–1914)*, in 46 *ÖSTERREICHISCHE OSTHEFTE* 51 (2004); Isabel Röskau-Rydel, *Interculturalité et plurilinguisme en Galicie (1772–1918)*, in *LA GALICIE AU TEMPS DES HABSBOURG (1772–1918): HISTOIRE, SOCIÉTÉ, CULTURES EN CONTACT* 85 (Jacques Le Rider & Heinz Raschel eds., 2010). שפת הדיבור של היהודים בגליציה הייתה היידיש, אשר לא הוכרה על-ידי החוק האוסטרי כשפה שיכלה לבסס לאום יהודי. ראו: Joshua Shanes, *Papers for the Folk: Jewish Nationalism and the Birth of the Yiddish Press in Galicia*, 167, 171 *POLIN* 167, 171 (2003). המחבר דן ביחס הדו-ערכי של העיתונות הפרו-ציונית ליידיש בהשוואה לעמדתה כלפי העברית – ראו שם, בעמ' 168 ואילך.

13 Thomas Olechowski, *Das ABGB – Rechtseinheit für Zentraleuropa*, in 200 *JAHRE ALLGEMEINES BÜRGERLICHES GESETZBUCH (ABGB) UND EUROPÄISCHES*

משפט ועסקים יט, תשע"ו התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי

במשך הדורות. התחילה כבר בעת מלכותה של מריה תרזיה (1717–1780), ונמשכה בזמנו של הקיסר יוזף השני.¹⁴ תחת מלכותו של האחרון, בשנת 1786, נכנס לתוקף חלקו הראשון של הקובץ, שעסק בדיני אישים. בשנת 1797 נחקקה הגרסה הראשונה של קובץ החוקים האזרחי, על שלושת חלקיו, בעבור גליציה המערבית וגליציה המזרחית ובעבור בוקובינה.¹⁵ עם כניסתו לתוקף של קובץ החוקים האזרחי החדש והכולל, בשנת 1812, בוטלו הגרסות הקודמות האלה. בין מנסחיו של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי יש להזכיר את קרל אנטון פון מרטיני (1726–1800)¹⁶ ואת תלמידו פרנץ פון ציילר (1751–1828).¹⁷ שני מלומדים אלה דגלו בשילוב של המסורת הרומניסטית עם רעיון המשפט הטבעי.¹⁸ צורת הכתיב בפרסום המקורי משנת 1811 היא זו העתיקה שנהגה לפני

VERTRAGSRECHT: 23. EUROPÄISCHE NOTARENTAGE 2011, 33, 49 (Georg E. Kodek ed., 2012).

14 על הרקע ההיסטורי של תנועת הקודיפיקציה ועל יחסה למסורת המשפט הרומי ראו: Georg E. Kodek, *200 Jahre Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch – Das ABGB im Wandel der Zeit, in 200 JAHRE ALLGEMEINES BÜRGERLICHES GESETZBUCH (ABGB) UND EUROPÄISCHES VERTRAGSRECHT: 23. EUROPÄISCHE NOTARENTAGE 2011*, 15, 15–22 (Georg E. Kodek ed., 2012); Gábor Hamza, *Die Entwicklung des Privatrechts und die römischrechtliche Tradition in den österreichischen Erbländern /Erbländen/ und in Österreich*, 13 AFDUDC (2009) 321. בנוגע להשפעתו של המשפט הרומי על ההוראות הפרטניות של קובץ החוקים האוסטרי ראו את הרשימה בספר: REINHARD ZIMMERMANN, *THE LAW OF OBLIGATIONS: ROMAN FOUNDATIONS OF THE CIVILIAN TRADITION 1190–1191* (1992).

15 על קובץ החוקים הגליצאי ראו: Wilhelm Brauner, *Europas erste Privatrechtskodifikation: Das Galizische Bürgerliche Gesetzbuch, in NATURRECHT UND PRIVATRECHTSKODIFIKATION: TAGUNGSBAND DES MARTINI-COLLOQUIUMS 1998*, 303 (Heinz Barta, Rudolf Palme & Wolfgang Inghenaeff eds., 1999).

16 MICHAEL HEBEIS, KARL ANTON VON MARTINI (1726–1800): *LEBEN UND WERK* (1996) NATURRECHT UND PRIVATRECHTSKODIFIKATION: ראו את המאמרים העוסקים בו באוסף: TAGUNGSBAND DES MARTINI-COLLOQUIUMS 1998 (Heinz Barta, Rudolf Palme & Wolfgang Inghenaeff eds., 1999).

17 FORSCHUNGSBAND FRANZ VON ZEILLER (1751–1828): *BEITRÄGE ZUR GESETZGEBUNGS- UND WISSENSCHAFTSGESCHICHTE* (Walter Selb & Herbert Hofmeister eds., 1980).

18 ראו את המאמרים העוסקים בהשפעת המשפט הטבעי על מפעלו של קרל אנטון פון מרטיני באוסף: NATURRECHT UND PRIVATRECHTSKODIFIKATION: TAGUNGSBAND DES MARTINI-COLLOQUIUMS 1998, לעיל ה"ש 16. כן ראו באופן כללי את מאמרו של Kodek, לעיל ה"ש 14, בעמ' 20–22 והמקורות המובאים שם.

הרפורמות השונות באורתוגרפיה הגרמנית, וגם המונחים וצורת ההתבטאות מיושנים לעיתים, ומעידים על התגבשותם במאה השמונה-עשרה.¹⁹ כאמור, המחבר-המתרגם משה יהודה ליב הלוי פיינערשטיין (להלן: פוירשטיין) היה יליד ותושב של העיירה סקאלא (Skala Podolskaya) שבמזרח גליציה, שהיא כיום במערב אוקראינה. במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, בעת פרסום הספר הנידון, היוותה הקהילה היהודית יותר ממחצית האוכלוסייה של העיירה, שמנתה קצת יותר מששת אלפים תושבים. בעיירה היו חצרות חסידים שהשתייכו לחסידויות צ'ורטקוב (משושלת רוד'ין) וויז'ניץ. ברבנות של העיירה שימש משנת 1872 הרב אברהם דרימר, שהתמנה לרבנות אחרי מות אביו הרב שלמה דרימר,²⁰ והיה מקורב לחסידי ויז'ניץ. גם בעיירה זו התגלו סכסוכים בין חצרות החסידים, ובשנת 1883 התלונן תושב העיר, במכתב למערכת העיתון DER ISRAELIT,²¹ כי בקהילה יש שני רבנים ושני שוחטים הפוסלים אלה את שחיתם של אלה.²² על המחבר משה פוירשטיין עצמו מצאתי, על-אף מאמצים ניכרים, פרטים מועטים בלבד. במיוחד חסרים נתונים ביוגרפיים. כך, איני יודע את תאריך לידתו. מצאתי כי אדם בשם זהה נפטר בסקאלא בשנת 1881, ויש להניח

19 עובדה מעניינת היא שקיים מילון מיוחד לקובץ החוקים האזרחי, הכולל את כל המילים המופיעות בו תוך הפניה לסעיפי החוק שבהם הן מופיעות: LEXIKON SÄMMTLICHER WORTE DES ÖSTERREICHISCHEN ALLGEMEINEN BÜRGERLICHEN GESETZBUCHES: MIT ANGABE ALLER PARAGRAPHE IN WELCHEN DIESELBEN VORKOMMEN (Ignaz Wildner von Maithstein ed., Wien 1843).

20 הרב שלמה דרימר שימש רב העיר כארבעים שנה, והוא המחבר של **שאלות ותשובות בית שלמה** (למברג, תרל"ח-תרנ"ב; ירושלים, תשס"ו, תשע"ג) ושל **ישרש יעקב: חידושי הלכות ואגדות על מסכת יבמות** (למברג, תרכ"ג; ירושלים, תשל"ו).

21 על מהותו של עיתון זה ראו בהמשך דברינו, ליד ה"ש 25 ואילך.

22 DER ISRAELIT, Mar. 3, 1883, Nr. 6, S. 6. הכותב הוא אדם בשם M. Dachner. על ההיסטוריה של העיירה ועל הסכסוך בין החסידים ראו גדליהו לחמן "לתולדותיה של סקאלה היהודית – מהיווסדו של הישוב עד תקופת השואה" **ספר סקאלה** 3, 11 (1978); בן-ציון פידערער "סקאלע ביים טייך זברוטש" **ספר סקאלה** 26, 34 (1978). מאמר אחרון זה הופיע בתרגום לאנגלית בספר: SKALA, ON THE RIVER ZBRUCZ – A HISTORY OF THE FORMER SKALA JEWISH COMMUNITY (2009) שיצא גם הוא מטעם ארגון יוצאי סקאלא. **בספר סקאלה** מופיע ביידיש גם סיפור יפה על עלייה לתורה של מנחם מנדל – שנהיה לאחר-מכן האדמו"ר מוויז'ניץ – בהיותו חתן צעיר שהשתדך עם בתו של האדמו"ר ר' ישראל מרוז'ין, אשר שהה זמן מסוים בסקאלא. סיפור זה – חיים ברטלר "די גרויסע עליה לתורה אין סקאלע" **ספר סקאלה** 249 (1978) – הוא עיבוד לידיש של המסופר בספר יצחק אלפסי **תפארת שבמלכות: בית קוטוב-וויז'ניץ** 144–145 (תל אביב, 1961). על עניין זה ועל שהייתו של האדמו"ר מרוז'ין בסקאלא השוו דוד אסף **דרך המלכות – ר' ישראל מרוז'ין ומקומו בתולדות החסידות** 211–212, ה"ש 33, 461–462, ה"ש 96 (ירושלים, 1997).

משפט ועסקים יט, תשע"ו התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי
כי זהו המחבר.²³ כן מצאתי את המצבה של בנו, אהרון משולם פייערשטיין, שהיא אחת
המצבות היחידות בבית הקברות בסקאלא ששרדה בשואה, ועליה כתוב:²⁴

נולד כב אייר תרך
נפ' כג כסלו תרצב
אהרן משלם
במו"ה
משה יהודה הלוי
~ פייערשטיין ~
השוכב עם אבותיו
חכמים מפיצי השכלה
תרבות ודעת
נוססה בו רוח טהור
וגומל טוב לבני בריתו.
תנצב"ה

מקור חשוב אחר הוא ידיעה בעיתון יהודי – שאותה נביא בהמשך – שבה פתב מן
העיירה סקאלא מתאר את המחבר כ"איש עסקים מקומי ובו־זמן בקי במשפטים". אומר
מייד כי מתרגומו של פוירשטיין, ובמיוחד מפירושו, עולה בבירור כי הוא היה משפטן
בעל ידע רחב ומעמיק. אין אנו יודעים היכן למד משפטים, אם בכלל למד במוסד
אקדמי, שכן אפשר שהוא רכש את השכלתו המשפטית המרשימה באופן עצמאי
כאוטודידקט. עובדה היא כי אין ביחס אליו ציון כלשהו של תואר אקדמי. נראה כי היה
מעורב בעסקי הציבור מטעם הקהילה היהודית.
בהעדר נתונים אישיים נוספים, עלינו לעמוד על רקעו האידיאולוגי של המחבר
קודם־כל מתוך דבריו שלו בהקשר של הספר הנידון, ואחר כך מתוך דברי ההסכמה של
ידידיו ומכריו המובאים בתחילת הספר וכן מתוך עצם עבודתו המשפטית. כמו־כן יש
חשיבות לטיב העיתון היהודי שבו התפרסמה הפרסומת על ספרו.
המחבר עוסק בשני מקומות במטרה של תרגומו. הראשון הוא "קול קורא" שהופיע

23 קיים אתר שהוקם על־ידי המורמונים ואשר סוקר גם את הרשימות הגנאלוגיות של מקורות יהודיים:
home.ancestry.com

24 צילום המצבה מופיע בעמ' 401 לספר יזכור על העיירה סקאלא, הזמין באתר מטעם הספרייה
הציבורית בניו־יורק: legacy.www.nypl.org/research/chss/jws/pdf/skalapodilska2009.pdf. על
צאצאי המשפחה ראו שם, בעמ' 343, 349–350.

כמודעה לפני פרסום הספר בעיתון היהודי הנזכר DER ISRAELIT ביום 31 בינואר 1876. עיתון זה, שהחל לצאת לאור בשנת 1869 בעיר למברג, היה הביטאון של אגודת "שומר ישראל" שנוסדה בעיר זו, ואשר מטרתה הייתה, בין היתר,²⁵ להקנות השכלה ליהודים כאזרחים נאמנים של הממלכה האוסטרו-הונגרית.²⁶ אכן, במאמר הראשי של הגיליון הראשון משנת 1870 מצוין כי כעת, לאחר השינוי לטובה של הנסיבות ושל החוקים ביחס ליהודים, על היהודים להיזהר מלהפר את החוק, מאחר "שאנו חייבים לחוקים את האהבה וההערכה הגדולות ביותר".²⁷ בגיליון הנזכר משנת 1876, במדור "ידיעות

25 על אגודת "שומר ישראל" ומטרותיה ראו את המחקר המקיף של רחל מנקין **צמיחה וגיבושה של האורתודוקסיה היהודית בגליציה: חברת "מחזיקי הדת", 1867–1883** 14–58 (חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למדעי הרוח, 2000) (להלן: מנקין **חברת "מחזיקי הדת"**).

26 בראש עמוד השער של הביטאון נאמר בגרמנית באותיות עבריות: "Zeitschrift zur Belehrung und Heranbildung des jüdischen Volkes", שפירושו "כתב-עת ללימודו ולהשכלתו של העם היהודי". לאחר זמן, עם תחילת הופעתו של העיתון בגרמנית באותיות לטיניות (ראו את ההערה הבאה), הושמט תיאור זה. מגמת הביטאון הייתה קרובה לזו של תנועת ההשכלה הגרמנית. ברוח זו מופיעים בכתב-העת מאמרים על נציגי ההשכלה, כגון ר' נתן קרוכמל (הרנ"ק) ומשה מנדלסון. כן הופיעו בשנים הראשונות מאמרים כלליים במדעי הטבע, בהיסטוריה, בחינוך ובידע כללי אחר. נראה כי עם השנים נהייתה המגמה פוליטית יותר. ראו בהערה הבאה את הודעתו של ועד אגודת "שומר ישראל" בביטאון מיום 28 בפברואר 1873.

27 DER ISRAELIT, Jan. 7, 1870, Nr. 1, S. 2–3. המאמר הראשי בגיליון ראשון זה נכתב בגרמנית באותיות עבריות. על רעיון שמירת החוק בביטאון ראו מנקין **חברת "מחזיקי הדת"**, לעיל ה"ש 25, בעמ' 16–17. ראו גם יוסף מארגאשעס "דער איזראעליט" **זאמלבוך: לכבוד דעם צוויי הונדערט און פופציקסטן יובל פון דער יידישער פרעסע 1686–1936**, 107, 109 (יעקב שאצקי עורך, ניו-יארק, 1937). המחבר מארגאשעס מתאר את תוכנו של העיתון הדו-שבועי בשנים 1870 ו-1872. החל בשנת 1873 זנח העיתון את השימוש באותיות עבריות ועבר לכתובת גרמנית באותיות לטיניות. אכן, בגיליון מ-28 בפברואר 1873 פונה הוועד של אגודת "שומר ישראל" בראש העיתון לקוראיו בהודעה על השינוי. הוא מציין כי השינוי אינו מעיד על מגמות חדשות, אלא נובע מכך שהתברר כי רבים רואים בכתב העברי מעין כתב סתר שהם אינם מבינים. ברצון האגודה להמשיך להגן על האינטרסים היהודיים כך שיוכנו הן על-ידי אוהדיה והן על-ידי אויביה. ברצונה להגן גם על האינטרסים של הארץ כלפי פנים וכלפי חוץ. אין להבין את השימוש בגרמנית כמכוון נגד המהות הפולנית. גם אם חברי הוועד אינם מסכימים עם הוראה זו או אחרת של הממשלה, הם אינם שוכחים שהם אזרחים אוסטרים התומכים בכל צעד לקראת פרלמנטריות אמיתי. מבחינת התוכן הספציפי של העיתון, הם לא יפסיקו להקדיש תשומת-לב מיוחדת לשפה העברית ולספרותה כאינטרס יהודי וכאמצעי המאחד אותם עם היהודים בארצות אחרות. הם יתייחסו גם לאירועים אחרים בתחום האומנות והספרות. להתחשבות מיוחדת יזכו האינטרסים העירוניים, ביניהם של העיר למברג וגם של ערי גליציה אחרות. העיתון ימשיך לקבל פרסומים בעברית ובפולנית.

משפט ועסקים יט, תשע"ו התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי מעורבות", מפנה כתב העיתון מן העיירה סקאלא לתוכנית התרגום של קובץ החוקים האוסטרי במילים אלה:

"סקאלא על נהר זברוטש. העיירה שלנו, אשר בשל חוסר החשיבות שלה אף פעם אינה מושא לפרסום בעיתון, אמורה לתת פתאום סימן חיים ספרותי. מר מ' ל' פוירשטיין, איש עסקים מקומי ובו־בזמן בקי במשפטים, החליט לתרגם לעברית את החוק האזרחי האוסטרי – משימה שהיא נדירה בסוגה, ואשר תכליתה להביא לידיעת התלמודאים שלנו את החוקים האזרחיים המודרניים. אבל את המפעל הזה הוא רוצה להשלים בהמשך באמצעות עדכונים. לכן הוא הטיל את עצמו בכל החריצות על תרגומה של יצירה זו, וכבר הכין את כתב־ידו לדפוס.²⁸"

הכתב מציין כי תכלית הספר היא "להביא לידיעת התלמודאים שלנו את החוקים האזרחיים המודרניים". המחבר עצמו מפרסם בגיליון זה "קול קורא" שהוא בבחינת פרסומת לספרו.²⁹ עם זאת, יש בו הצבעה על מטרת הספר, המעידה על כוונתו של המחבר-המתרגם. מאחר שהגישה למקור אינה נוחה,³⁰ אביא את הפרסום במלואו ובלשונו:³¹

סקאלא ירח טבת תרל"ו

קול קורא

בימים הראשונים עת חשכה לא נוגה. עת כל איש ישראל נחבא אל הכלים. לא היה נחוץ לאיש ישראל לדעת משפט העמים אשר אנחנו שוכנים בקרבם. כי כגר בארץ נכריה היה. אולם בימינו כאשר אזרחים ותושבים עם כל עמי הארץ נחנו. ואת הארץ נשב וטוב הארץ נאכל במסחר וקנין. נחוץ מאד לכל איש ישראל לדעת החוק והמשפט. ובלעדי זאת בחשכה יהלוך הן בדבר מסחרו וקנינו. והן

28 DER ISRAELIT, Jan. 31, 1876, Nr. 2, S. 2 (התרגום מגרמנית שלי – י' א').

29 DER ISRAELIT, Jan. 31, 1876, Nr. 2, S. 7. חלק מן "הקול הקורא" מובא בעבודת המחקר של רחל מנקין חברת "מחזיקי הדת", לעיל ה"ש 25, בעמ' 17.

30 צילום מיקרופילם של חלק בלבד מגליונות העיתון מצוי בספרייה הלאומית בירושלים.

31 בסוגריים מרובעים הוספתי את התיקונים שלי למה שנראה כטעות-דפוס. בנוגע למונחי המשפט בעברית המופיעים בפרסום, אדון בחלקם בהמשך המאמר. כמו־כן, למאמרי מצורף נספח ובו רשימה של מונחים מיוחדים על-פי סדר הופעתם בסעיפים שבקובץ החוקים האזרחי. הרשימה מוקדשת למונחים עבריים הממחישים את כושר היצירה הלשונית של המחבר ואת בחירותיו המקוריות. התרכזתי במונחים העבריים של המחבר שאינם מקובלים בשפתנו העכשווית.

בדבר המשפט – הן איש ישראל רק מלומד מסחר הנהו ואת דבר המשפט אשר דת המלך הוא לא ידע. בעבור זה יכשל כי יטה מדרך המשפט. ונופל לרוב ואין ביכולתו להצטדק עת בואו לדין, עד אשר יבא לפני מלומד החוק ויתודה את חטאו אשר חטא נגד סדר מסחרו או קנינו כאשר התודה לפניו את פשעיו לפני הכהן. – לו יבא איש ישראל לפני מלומד החוק אשר למד ושנה כראוי ואשר לב אמונה לו. גם אז צר לו מאד לשמוע שריקות החכם אשר מגמת פניו לצל הכסף. אולם איכה עוד מר גורלו כי יבא לפני מלומד חוק שבפנת קצה העם. כי מרחיב פיו לדבר גדולות אין חקר לאמר בשמים היא. ומכה עמני [עיני] איש ישראל בסניורים [בסנוורים]. מגיד שיחות כמתנבא וכמו בחכו מעלה דינים מדינים שונים ויעלה בתוהו ויאבד. – וכן הניני להודיע בקהל רב אשר אחר יגיעות רבות ועמל אנש כערכי העתקתי ספר חוק ומשפט השורר ב[מ]מלכת אוסטריא בשם **בורגערליכעס געזעטץ בוך** בלשון אשכנז ללשון עבר בלשון קל מאד כמדבר איש אל רעיהו. אשר לא לבד חכמים יודעי הנכה [הלכה]. כי אם גם כל איש יודע ספר יבין בו כל דבר כחפץ לבבו. ואשר כי דבר הלוק [החוק] עמוק עמוק מאד בעבור זה שמתי מסגרת סביב פירוש המלה. בו בוארת באר היטב כל דבר הקשה במשל ודוגמא. אשר כמעט כל עלם שיצא מבית הספר יראה ויבין את אשר לו. וקראת שם הספר הזה **ספר חוק האזרחים** הספר הזה יהיה לכל איש ישראל נר לרגלו לדעת כל דבר חוק ומשפט. הן במשפטים הנוגעים לאדם כאשר הוא אדם. והן במשפטים הנוגעים לכל מסחר וקנין. והיה כי יחפוץ איש ישראל לדעת משפט האדם כאשר הוא אדם. משפט נשואין משפט ההורים והילדים. ודיני אפוטרופא. כמעט ופתח את הספר ימצא הכל בסדר נכון. כי יאבה לדעת משפט אחוזה. והדת בדבר שבותת האחוזה. משפט הקנין והקנאת הקנין משפט אבידה ומציאה. דיני משכנתא. דיני שעבוד. דיני נחלה. דיני צוואות. דיני פרי הנחלה שמן החוק. דיני חלק המחויב [המחויב]. דיני לקיחת נחלה באחוזה ודיני שותפות הקנין. ישים עינו בהפרקים המסודרים על הסדר. ואת אשר נחוץ לו לדעת יקריב אליו – ואם ירצה להבין הצטרכות של גמר-דברים (פעטרעגע) הנוהגים במסחר וקנין יביט אל משפט גמר דברים בכללות. בדיני מתנה. בדיני פקדון, בגמר דברים של שואל. של הלואה של הרשאה, של חלופין של מקנה של סוחר. של שכיר. של שותפין. של תנאים. של אסמכתא, משפט השלמת הנזק, משפט ערב גמר דברים של השוואה, ושל העברה (צעססיאן) וידע מה שנצרך בכללות בכל גמר דברים. ומה שנצרך בפרטות בכל עסק של גמר דברים. – ואף גם זאת הוספתי בגמר דברים של שוכר. שהעתקתי הדת והדין בדבר דברי ריבות שבין השוכר והמשכיר. – וכאשר יחפוץ לדעת היאך הכחות והחויבים שבין איש לרעיהו

מתבטלין. האיך שמתישנים והאיך שמתישבים ימצא בהפרקים שבסוף הספר הכל באר היטב. –

עתה קורא נכבד! הביטה וראה מעלת וסגולת הספר הזה. אשר כל איש שאינו מלומד החוקים, ימצא עתה בתוך חיקו יועץ ומלמד להועיל לדעתו כל דבר משפט. והאיך לנהג בעשיות גמר דברים בלי להכשל מחמת חסרון ידיעה. וכאשר יבא בסוד ליעץ את מלומדי החוקים נבין היטב אל מה לשום כמותו. ולא ילך עוד בחשיכה להאמן בשוא נתעה. כי יבא עם הספר ויראה ויתבונן. – ולספרי זה יתר שאת. כי בראש כל פרק ופרק. הצעת כל המדובר בהפרק בדרך קצר ובלשון קל, למען ירוץ הקורא שלא לעמוד על הפרק יותר מדי. קורא אני לכל איש אשר רוח חכמה בו. להביא אל בית את ספר חוק האזרחים אשר דבר יקר הוא לכל איש. ובפרטות אני מבקש מכל שוחרי חכמה לעמוד לימינו לדבר על לב משכילים ובחורי חמד לתמוך ידי להוציא פועל ידי לפועל. ואנכי אעלה זכרונם לרצון על הטובה אשר יעשו עמדי – ולאשר כי אקוה להעלות הנר [הנייר?] הזה על מכבש הדפוס עוד טרם יעבור הסתיו. נא למהר לשלוח אלי דרך בי דאר המנה הקצוב **שני ריינוש ע"ו** בעד כל עקסעמפלאר. למען אדע כמה עקסעמפלארען להעלות על הדפוס. ואנכי זאת בריתי עמכם. לשלוח לכם הספר הזה כדי צאתו מבית הדפוס. – כל מי שישלח אלי בעד עשרה עקסעמפלארען יחד. יקבל אחד עשר חלף משכרתו יהיה לו עקסעמפלאר אחד למנה. – הספר הזה יכל בערך שלשים בענין גדולים. ואתן לבי להדפיס הספר על נייר יפה ואותיות מחכימות. – מקוה הניני אשר כל אשר חנני אלקים בדעת ובתבונה יברר ויחוש להביא לפני לבצע את אשר החילותי. ובזה הניני מוק[ני]רם ומכבדם.

משה לייב פיערשטיין

פה סקאלא אם זברוטש

פתיחתו של "הקול הקורא" היא מעניינת. המחבר מדיגש את השינוי שחל במעמד של היהודים מגרים בארץ נוכרייה ל"אזרחים ותושבים עם כל עמי הארץ". שינוי זה מחייב הכרה של חוק המדינה, כדי לא להיכשל בהפרתו. המחבר מצביע על התועלת הגדולה שתצמח ליחיד מהכרה אישית של החוק בזכות הספר. לדבריו, אין צורך להיות משפטן, כי "כל איש יודע ספר יבין בו כל דבר כחפץ לבבו", ובזכות פירושו, "כמעט כל עלם שיצא מבית הספר יראה ויבין את אשר לו". באמירה זו יש הפרזה לא-מועטה. ספק רב אם המחבר האמין באמת שכל הדיוט יוכל להבין את משמעותן של הוראות החוק במישרין או בעזרת פירושו. אומנם בתקופת הנאורות רווח הרעיון (הרומנטי) כי בעזרת קובץ חוקים תהיה גישה לכל אזרח להכרת החוק, אך לנוכח המודעות למציאות השונה

נזנח רעיון זה במאה התשע-עשרה.³² לדעתי, טענתו של המחבר אינה אלא ניסיון להרחיב את חוג קוני הספר.

נעבור כעת למבוא בספר עצמו, שבו המחבר, מלבד הצבעתו על התועלת של ספרו, נוגע ברקע האידיאולוגי של תרגום החוק לעברית, תוך התייחסות לחוגים שיתנגדו למפעלו. גם טקסט זה מן הראוי להביא כאן בשלמותו:

ב"ה!

סקאלא כ"ה כסלו א' דחנוכה תרל"ו

עם ישראל! אזרחי ארץ מולדתי!

הנני מביא לפניכם בכורים, ראשית פרי המדע לגר ולאזרח הארץ, ספר "חוק האזרחים", העתקה מתקת משפט האזרחים שבממלכת אוסטריה בשם "בירגערליכעס געזעטצבוך", חלקת מחוקק אשר חלק לאזרחי עם ועם מדינה ומדינה, מקום אשר דבר המלך מגיע, במשפטי אנושי ובמשפטי מסחר וקנין. החוקים האלו מועתקים לפי מחשבת כתב הדת הניתן בשפת אשכנז, בלי להסיר מהמטרה. ומפני כי החוק מיוסד על מעשים שיש בלתי לחשוב עליהם שיעשו בארץ, בלי לבטא עסק המשפט כמו שרואים בחוש, שמתי זר זהב למסגרת "פירוש המלה" לבאר הרוחני הצפון בלב החוק, בהרחבת הדבור או במשל ודוגמא. והיה כאשר יקשה הדבר בעצם ההעתקה, יגלה פתשגן כתב הדת את מחשבת החוק. ולא לבד את חוק האזרחים אשר שם המחוקק לאבן פנה וליסוד מוסד לכל דת ודין ערכתי, כי אם גם החקים לבקרים מתחדשים אספתי ושמתי בטנא בפירוש המלה, במקום אשר רוח החוק מדבר בם. אמנם ידעתי, כי המצפצים והמקדים בצאת ספר חדש גם אותו ידרושו וישימו להם מנגינות, מפני כי לא ייטב תפארת הלשון בעיניהם; אולם אנכי לא אשעה לבת קולם, כי לא למען דבר משל ומליצה הרימותי את ידי, כ"א [כי אם] למען למד בני יהודה החוק והמשפט אשר בממלכתנו.

תועלת המחברת ההיא מובן, כי מאז שבתו יושבי שער בישראל, שופטי הממלכה פלילים, וכגר וכאזרח כי יהיה לו ריב, עד כסאות פט [משפט] יושבי על מדין בקרב הממלכה מקריבים משפטם, וכי יצא איש ישראל לסחור בארץ נטל עליו לקיים כל תוקף דבר החקים. ועתה כאשר רבים מבני ישראל את הארץ

BERND MERTENS, GESETZGEBUNGSKUNST IM ZEITALTER DER KODIFIKATIONEN: 32
THEORIE UND PRAXIS DER GESETZGEBUNGSTECHNIK AUS HISTORISCH-VERGLEICHENDER
SICHT 251–262 (2004).

יסחרו, ומלומדי חוקי הממלכה זעיר שם זעיר שם ביניהם, לא אחד הוא אשר בחשכה יהלוך מדי עשותו מסחרו או קנינו עדי יסתבך בריב, והיה כאשר צעק יצעק במשפט להצטדק ריבו, לשוא ירבה צעקה, כי לא שמר מראש לשום לב על יסודי החוקים, למען ידע לו את אשר לו, ובמה יזכה את דרכו. לא כן כאשר ידרוש בספרי הזה המדבר בלשונו, ימצא בתוכו לעת מצוא מה שנחוץ לו לדעת, ונערי בני ישראל אשר לא מדלגים על הפרקים ובסדר מסודר ילמדו, ישכילו בכל אשר יעשו, כי רוח החוק יעורר במו רגשי לב, לילך בכל מסחרם ומעשיהם לרוח החוק.

רבים אומרים: מי יראנו טוב בספר הזה? הן מלומדי חוק ומשפט ילחמו זה מול זה, זה קם וזה נופל במשפט, ואנחנו מה להבין טעמי החוקים, ואך לשוא נבקש פה דת ודין. אולם לא מחכמה יגידו זאת, הן כל חוק המדבר משפט, חונן לאדם דעת להעמיק עצה למצוא תחבולה להעמיד דבר המשפט על מכונו. בעבור זה מישרי דרך ילכו בו, ומעקלי נתיבות ישלרו, והדין דין אמת, ואין החוק יוצא מדי פשוטו.

יש אומרים: מה לנו לספר הזה? הן שפת אשכנז אדון לנו, ולמה נבקש ישע בשפת עברית המתה, אם שפת אשכנז החיה תאיר עינינו? – אכן גם דבריהם לעו, כי לא כל היודע שפת אשכנז מבין רוח החוק, המעמיק עצות כבירים בדיבור אחד, שיש להבין רק אחר כי ימצא ביאור, ובספרי זה המדבר שפת עבר ימצא בפירושו באר היטב מחשבת החוק.

ספרי! בעין חמלה מביט אני עליך, ימים רבים בחקי נשאתיך, ועתה כי תצא החוצה תבא ביד שלושה ראשים, ראשי אלפי ישראל: ביד נוסעי קדימה לרוח העת, ביד הולכי על דרך שיחי, וביד יושבי על נהרות בבל. מה תענה כי יגיד הראשון: ביערתי הקודש מן הבית, שפת קודש זרה לי, מה לי ולך רמוס חצרי? והשני כי יאמר: מגיד שיחות קדושים אין בך, ואתה מה לך פה? והשלישי כי ידבר: כרסי מלא תלמוד ופוסקים, אין לי חפץ בך. אך לא תבוש ספרי, אף כי גר אתה בתוכם, כי לא כספרי עם לועז תכונתך, ולא אל משלי מוסר מגמתך, אליהם תענה חוק ומשפט עמדי, ההולכים לרוח העת בלעדי לא יחיו, ההוגים בספרי קדושים בי תהלוכתם בתבל ימצאו, ויושבי על מדין אותי ידרושו, כי משפטי לדעת תורה להם, הן הוראת משפטי ישראל בחקי המדינה תולים. ואם כה תאמר, מי זה אשר בוז יבוז לך? הלא אל בית גנזיו יקחד, ובין מחמדי עין ישם קנך. לא יצאתי עם הספר, אשר אני מקריב לפניכם, לשום על לבכם כי חוק לישראל הוא, הן לנו חקים ומשפטים ישרים תורת משה, רק חוקות העמים אשר אנחנו שוכנים בקרבם הוא, ואם יחטא איש לאיש ופללו אלהים.

את שם הספר הזה קראתי חוק האזרחים כשמו בלשוניהם, ופתשגן כתב
הדת קראתי "פירוש המלה", מפני כי במלת "המלה" קורא אני את שמי:

המעתיק משה ליב הלוי

המחבר עונה על שורה של השגות בדבר מהות הספר וערכו. טענה ראשונה מכוונת לרמת הלשון העברית: "לא ייטב תפארת הלשון בעיניהם"³³ ותשובתו: "לא למען דבר משל ומליצה הרימותי את ידי", אלא המטרה היא להורות ליהודים את משפט המדינה בלשון מובנת. טענה שנייה היא כי אין משמעות אובייקטיבית להוראות החוק: הכל תלוי בפרשנותם של משפטנים הנלחמים זה בזה, ולהדיוט אין מקום ואין תקווה בוויכוח זה. על כך עונה המחבר בנימה אופטימית כי אפשר להעמיד את דבר המשפט על מכונו וכי "הדין דין אמת, ואין החוק יוצא מדי פשוטו". טענה שלישית מעלה את עליונותה של הלשון הגרמנית החיה על העברית כלשון מתה, ותשובת המחבר: כדי להבין את משמעותן של הוראות החוק לעומקה, יש להיזקק לפירוש שלו הנמצא בספרו. אעיר כי תשובה זו אין בה שכנוע רב, משום שלא חסרו מהדורות בגרמנית של קובץ החוקים שבהן ליוו את לשון החוק בפירושו, שהיה אף רחב מזה של המחבר.³⁴

בשלב זה המחבר פונה במישרין לספרו במילים נרגשות. הוא מזהיר כי הספר ייתקל בשלושה חוגי אנשים, "ראשי אלפי ישראל", שיתנגדו לו. הקבוצה הראשונה הם אנשי "נוסעי קדימה לרוח העת", דהיינו, המתבוללים שעזבו את מסורת היהדות. בנוגע לשפה העברית המחבר שם בפיו של אדם כזה את המאמר "ביערת הקודש מן הבית", שמקורו במשמעות שונה לחלוטין בספר דברים כו 13. ואותו אדם מוסיף: "שפת קודש זרה לי, מה לי ולך רמוס חצרי?" גם ביטוי חריף אחרון זה, הלקוח מישיבה א 12 תוך שהוא מוצא מהקשרו, מעיד כי המחבר לועג בגלוי לטוען נגד השימוש בשפה העברית. התשובה המושמת בפי הספר קצרה וקולעת: "חוק ומשפט עמדי, ההולכים לרוח העת בלעדי לא יחיו".

הקבוצה השנייה הם אנשי "הולכי על דרך שיחי". מקור הביטוי הוא בשירת דבורה בספר שופטים ה 10, אך תוך שינוי מהותי: במקום "שיחי" נאמר כאן "שיחי". הביטוי "שיחי" עצמו נדרש בגמרא במסכת עירובין נד, ע"ב: "אלו בעלי תלמוד שכל שיחתן דברי תורה." בהעדר ידיעות מפורטות על אישיותו של המחבר ועל השקפותיו, אין זה קל

33 המחבר אומר "וישימו להם מנגינות", כנראה על-פי איכה ג 63: "אני מנגינתם", במשמעות של לעג.

34 בין המחברים שפרסמו פירוש לקובץ החוקים האזרחי האוסטרי עד לפרסום תרגומו של פוירשטיין וכן סמוך לאחרי: M. von Stubenrauch, 1864–1865; M. Schuster, 1818; F. Zeiller, 1811–1813; L. von Kirchstetter, 1868, 1876.

לעמוד על כוונתו המדויקת. נראה כי ההשגה על ספרו מכוונת להעדר דברי תורה כלשהם, כפי שהיה מתאים להביאם לציבור של תלמידי חכמים. מכאן נוסח הביקורת: "מגיד שיחות קדושים אין בך, ואתה מה לך פה?"³⁵ התשובה הניתנת מפי הספר היא: "ההוגים בספרי קדושים בי תהלוכתם בתבל ימצאו", כלומר, הספר מיועד להוסיף להם מימד, והוא ידיעת דרך ההתנהגות הנדרשת בעולם הכללי.

הקבוצה השלישית הם אנשי "יושבי על נהרות בבל". ביטוי זה מפנה לספר תהלים קלז 1, כשהכוונה היא, כך נראה, לחכמי התורה המסורתיים המצפים לגאולה מן הגלות ומצויים בעולם ההלכה כדיינים וכפוסקים. לכן הנמנה עם קבוצה זו טוען כלפי הספר: "כרסי מלא תלמוד ופוסקים, אין לי חפץ בך". עמדת הספר כלפיהם היא: "ויושבי על מדין אותי ידרשו, כי משפטי לדעת תורה להם,³⁶ הן הוראת משפטי ישראל בחקי המדינה תולים". נראה כי כוונת המחבר היא להצביע על כך שגם על-פי דיני ישראל על הדין להחיל את חוקי המדינה במסגרת העיקרון של "דינא דמלכותא דינא".³⁷ וברוח זו מוסיף המחבר: "לא יצאתי עם הספר, אשר אני מקריב לפניכם, לשום על לבכם כי חוק לישראל הוא, הן לנו חקים ומשפטים ישרים תורת משה, רק חוקות העמים אשר אנחנו שוכנים בקרבם הוא, ואם יחטא איש לאיש ופללו אלהים."³⁸ כלומר, תורת משה ממשיכה להתקיים, אך הפוגע בזולת לפי חוקי המדינה יובא לדין לפני בית-המשפט המדינתי.

בראשית הספר מופיעים עמודים אחדים של דברי שבח והסכמה מצד ידידים ומכרים של המחבר. תחילה, תחת הכותרת "תהלה למשה", מופיע שיר בעל שנים-עשר חרוזים שחיבר "יידו ומכבודו" דוב בעריל יואל הכהן פריעדלענדער [פרידלנדר]: "לכבוד הרב החכם נגיד ורב תבונות, השלם המעתיק 'חוק האזרחים'... ללשונו הקדושה בצחות המליצה, כש"ת [כבוד שם תפארתו] מוה' [מורנו ורבנו הרב] משה יהודה ליב הלוי פייערשטיין מסקאלא יהי כבודו לעולם ולפני שמש ינון שמו נצח! 'חוקה אחת יהיה לכם ולגר' ולאזרח' הארץ' (במדבר ט' י"ד)."

35 אפשר שהביטוי "מגיד שיחות קדושים" הוא רמז עקיף לספר הדין ברבי נחמן מברסלב, אשר פורסם תחת השם "מגיד שיחות". ספר מגיד שיחות: והוא שיחין עלאין קדישין אשר רוח אלקים דבר בו ומלתו על לשונו ה"ה הרב ה"ה הקדוש מוהר"ג זל"ה להורות לתלמודיו המקורבים אליו להעלותם במסילה העולה בית אל בחסידות ובפרישות (שטרנהרץ נתן, זאלקווא תר"כ בערך).

36 ניסוח זה מזכיר את ישעיהו נח 2: "ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון".

37 הביטוי "יושבי על מדין" לקוח גם הוא משירת דבורה – שופטים ה 10 – ופורש בבבלי, עירובין נד, ע"ב: "שדנין דין אמת לאמתו". בספרות הרבנית הביטוי משמש לציון הדיינים היושבים על כס המשפט. גם המחבר משתמש בביטוי זה במושבן הזה, כפי שעולה מדבריו במבוא: "וכגר וכאזרח כי יהיה לו ריב, עד כסאות פט [משפט] יושבי על מדין בקרב הממלכה מקריבים משפטם".

38 הקטע האחרון על-פי שמואל א, ב 25. "אלהים" מופיע כאן במשמעות של דיינים, כמו בשמות כא 6.

פרידלנדר זה, שמקום מושבו בעיירה סטרי (Stryj), דאג כמשכיל ללמד עברית בבתי־הספר בגליציה שהוקמו במסגרת קרן מיוחדת שנדב הברון הירש. הוא פרסם ספרון חריף נגד הנהלת הקרן בלבוב, שצמצמה את הוראת העברית.³⁹ בשיר לכבוד פוירשטיין מתאר פרידלנדר את תחיית הלשון העברית תוך הזכרת כתבי־העת העבריים "המגיד", "עברי אנכי", "הצפירה", "השחר", "הבוקר אור" ו"היהודי".

תחת הכותרת "מכתב אהבה" מתפרסמים שבחיו של דוד אווערבאך, שהוא "מוכתר ברביט חוקי ומשפטי ארצנו, מלומד דת ודין" מן העיירה הוסיאטין.⁴⁰ "מכתב עוז" מכיל את הסכמתו המשבחת של "הרב המאה"ג [המאור הגדול] החריף והשנון, עיניו כיונים על אפיקי ש"ס ופוסקים, ידיו רב לו בחוקי ומשפטי המדינה, חכם חרשים ונבון לחש⁴¹ ש"ת מוה' יהודא ליביש האליש אב"ד דק"ק סאמבאר⁴² והגליל". תחת הכותרת "מכתב תודה" מופיעות שתי הסכמות: האחת "של הישיש החכם, מוכתר בנימוסי החוקים והמשפטים, נודע בשערים לאחד המיוחד שבחכמי המשפט, מעתיק מושבע בהורמנא דפקידי הממלכה, מוה' מאניס אקסעלראד מכון שבתו טארנופול"; והאחרת "של הגבר הוקם על לשר ושופט בממלכתנו, רוחב לב נבון בחכמה והשכלה העברית, מלומד מנעוריו בתלמוד ופוסקים, ה"ר [הוד רוממותן] משה סעקלער, הורם לשבת על כסא משפט הממלכה בקרית סאמבאר".⁴³

לבסוף מובאת המלצה מפורטת על הספר מאת "המליץ המפואר החכם ה"ר נחום פאזאמענט", אשר אומר, בין היתר:

בפעם הזאת תצא מתחת מכבש הדפוס מחברת העתקה הנקראת 'חוק האזרחים' (בירגערליכעס געזעטצבוך) אשר לוית חן תהיה לשפתנו הקדושה, וכאבן יקר תתנוסס באוצר משכיות הליטעראטור העברית, אבן פנת יקרת להולכי על מדין, ותועלת למכביר לכל איש משכיל ההולך לתומו לרוח העת החיה. כי מי לא ירגיש כיום ההכרח העצום הזה לדעת חוקי ומשפטי מדינתנו, אשר חקקו

39 דוב יואל הכהן פרידלנדר **חסד ומשפט – בקרת על מעשה הצדקה והחסד אשר יסד הבארון הירש בארץ גליציה** (בוריסלב, תרנ"ג). על הרקע לפרסום הספרון ראו נתן מיכאל גלבר **תולדות התנועה הציונית בגליציה 1875–1918** כרך שני 703–705 (1958). אך בניגוד לנאמר על־ידי גלבר (שם, בעמ' 704), פרידלנדר בספרון שלו לא תלה את הקולר בנחמיה לנדס, אלא דווקא שיבח אותו והיה בטוח שהוא יוביל לשיפור המצב (פרידלנדר, שם, בעמ' 64). על לנדס ועל התנגדותו לתנועה הציונית ראו גלבר, שם, כרך א, בעמ' 110, ה"ש 83.

40 Husiatyn, כיום באוקראינה.

41 על־פי ישעיהו ג 3.

42 Sambor, כיום באוקראינה (ונקראת Sambir).

43 מחבר ההסכמה מציין על־יד שמו "דיין בבית משפט הממלכה בקרית סאמבאר", ובלועזית: M. Sekler, k.k. Gerichtsadjutant in Sambor.

המחוקקים במחוקק משענת תבונתם הרמה, לעשות אותם וחי בהם? כמה וכמה ימצאו בתוך מחנה היהודים אשר לא קראו עוד בספר החוקים ההוא, יען וביען כי קשה מאד להבין תוכן החקים האלה הנכתבים בלשון אשכנז מבלי ביאור מה, או בלתי ידיעה קדימית הנחוצה לזאת. ולמה יאמרו מנדינו בעמים, כי היהודים אינם חפצים להבין ולהשכיל את משפטי וחוקי המדינה, אשר בצלה ימצאו מנוח? ועל כן פסחו מהגות בספר ההוא ממנו והלאה. אולם עתה המחברת העתקה הנוכחית תסול מסלה סלולה העולה לרוח עת החיה, כי כל משכיל ואיש תושיה בשומו עיניו על עניני החוקים הטובים האלה הנעתקים שמה בדברי השכל ודעת, אזי הלא כל טוב, כל מדה נכונה, כל תועלת ותורת אדם ישר בתבל ימצא שמה, את אשר לא יכול למצוא בספר האשכנזי מטעם האמור למעלה, ופנה אל הביאור, אשר שם שם לו המעתיק נזר מסגרת סביב, ותאורנה עיניו מנגה אור משפטי העמים וחוקותיהם, המוטלים על כל איש ואיש, אשר אהבת ארץ מולדתו ומלכו תוקד על מזבח לבבו תמיד, כי מי לא ידע כי המחברת ההיא היא משענת עמודי חיי העם, ועמוד אשר להאיר דרך כל איש העולה לרוח עת החיה ולרוח מסחרו רצוא ושוב, להיות לו מחסה ומגן יומם ולילה? אי לזאת עלינו להביע למעתיק היקר רב תודה ויקר על עמלו הכבד] הזה לאין חקר, כי שארית בינתו וידיעתו חגר, ותועפות חילו הקטיר על מזבח המלאכה העצומה והכבדה הזאת עדי השלימה וכללה לתועלת לתהלה ולתפארת סלה.

קאפיטשיניץ בירח זיו תרל"ו. נחום פאזאמענט.⁴⁴

44 מחבר ההסכמה נחום בן זאב פאזאמענט הוא משכיל יליד לבוב ותושב קופיטשיניץ (Kopyczyńce) – עיירה שהיא כיום באוקראינה. מחבר זה כתב הסכמות בעברית בצורת שיר בשני ספרים של המחבר יהודא צבי געלבארד. ההסכמה אחת מופיעה בספר יהודא צבי געלבארד **ספר קול יהודא: ביאור על אגדות הש"ס על פי חכמת הטבע** חלק ראשון, עמ' VIII (צ'רנובין, 1884). בספר זה המחבר געלבארד מסביר בהקדמה ארוכה את גישתו המשכילית לאגדות חז"ל. הוא מסתמך בהרחבה, בין היתר, על מדע הכימיה האורגנית, כפי שהתחדשה לדבריו בתקופתו על-ידי המדען המפורסם יוסטוס לייביג (1803–1873). בספרו הוא עוסק במיוחד באגדות המזכירות שדים, ומגמתו היא לשלול מציאות של שדים. ההסכמה האחרת מופיעה בספר יהודא צבי געלבארד **יפה נוף** (קולומיאה, תר"ן). ספר זה נכתב לכבוד הקיסר האוסטרי פרנץ יוזף הראשון, ועוסק, בין היתר, בחובה על-פי מסורת היהדות לציית למלכות. בשיר לכבוד געלבארד כתב נחום פאזאמענט: "ומים רבים לא יכלו לכבות אהבתי לעמי מלכי וקדושי" (שם, בעמ' 11). על ר' יהודה צבי הירש געלבארד (1852–1912) ועל ספריו ראו מאיר וונדר **מאורי גליציה – אנציקלופדיה לחכמי גליציה** חלק ראשון 683–688 (ירושלים, תשל"ח).

לסיכום, הרקע האידיאולוגי של המחבר-המתרגם פוירשטיין – כפי שעולה מדבריו שלו, מדברי חבריו ומהשקפותיהם הכלליות – נמצא בזרם ההשכלה היהודית, כפי שהתגבש בחוג מסוים בגליציה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. אנשי חוג זה ניגשים למסורת היהדות בגישה חיובית, תוך מאמץ רוחני להעמידה על בסיס רציונלי. הם שואפים להעניק ליהודים, באמצעות החינוך, השכלה כללית בענפי המדע, בתרבות ובאומנות. הם שמים דגש מיוחד בידיעת העברית ככלי אשר מאחד את היהודים ומספק להם גישה ראויה למסורת הדתית והתרבותית של היהדות.⁴⁵ עם זאת, על יהודי גליציה להיות אזרחים נאמנים לממלכה האוסטרו-הונגרית, המיטיבה איתם, ועליהם לשמור על חוקיה. מכאן נובעת המשימה לתרגם את קובץ החוקים האזרחי האוסטרי לעברית: מצד אחד, התרגום מפתח את ידיעת השפה העברית, ובכך מהווה תרומה למימד התרבותי-היהודי הייחודי; ומן הצד האחר, הוא מאפשר ליהודים הבקיאים בשפה העברית ובמקורות היהדות להכיר מקרוב את חוק הממלכה בנוגע למשפט האזרחי, המסדיר את היחסים בין פרטים. להכרה הזאת יש מימד תועלתני חשוב, שכן היא מונעת טעויות משפטיות והטלת אחריות אזרחית לנזקים. מטרות אלה של הספר היו מקובלות על חוג חבריו של פוירשטיין שברכותיהם מופיעות בפתחת הספר, וביניהם אנשי משפט, רב ואב בית-דין, וכן שוחרי השפה העברית.

פרק ב: התמודדותו של המחבר-המתרגם עם המינוח המשפטי

המחבר-המתרגם נתקל בקושי בבואו לתרגם מונחים בקובץ החוקים האוסטרי שלא היו להם מונחים מקבילים במסורת המשפטית היהודית. שתי דוגמות בולטות הן המונחים הגרמניים *Gesellschaft* ו-*Vertrag*, אשר בעברית של היום יש לנו מונחים מקבילים להם: חוזה וחברה, בהתאמה. המחבר נתקל בשני המונחים האלה בסעיף 26 לקובץ החוקים, העוסק במעמדה של אישיות משפטית, דהיינו, ביחסים הפנימיים שבין חברה לחברה וביחסי החברה כלפי חוץ. ההוראה בסעיף זה שוללת את האישיות המשפטית מחברה האסורה על-פי דין. בפירושו לסעיף 26 הנידון, המחבר מפרט את המונחים לגופים משפטיים שונים: את המונח הגרמני *Verein*, שכיום תרגומו הוא "אגודה" או "עמותה", המחבר מתרגם למונח "חבורה"; את *Gesellschaft*, שהיא כיום "חברה", הוא מתרגם

45 על המגמות והזרמים השונים בתנועת ההשכלה ראו: Shmuel Feiner, *The Pseudo-Enlightenment* and the Question of Jewish Modernization, 3 JEWISH SOC. STUD. 62 (1996); חיים כהן יהושע השל שור וחוג 'החלוץ' (1852-1888) – הפרק הרדיקלי בתולדות ההשכלה בגליציה (עבודת-גמר לתואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, התשס"ט).

ל"חבורה של שותף"; את Gemeinschaft הוא מתרגם ל"חבורה של שותפות"; את Gemeinde, במובן של רשות מקומית, הוא מתרגם ל"קהילה", וכאישיות משפטית הוא מתרגם את המונח ל"חבורה בשם קהל"; את המונח הגרמני Vertrag, שהוא כיום "חוזה", הוא מתרגם ל"גמר דברים"; ואת המונח הגרמני Recht, שהוא כיום "זכות", הוא מתרגם למונח "כוח".

הנטייה של המחבר היא לתרגם את המונחים הגרמניים באופן מילולי לפי המבנה הפנימי שלהם, גם אם המשמעות שלהם חורגת ממבנה זה. לדוגמה, את הפועל הגרמני erteilen הוא מתרגם למילה העברית "להיחלק", אף שהמשמעות היא "להעניק". דוגמות נוספות: הביטוי הגרמני anfallen, שמובנו בהקשר זה הוא "לזכות במשהו", מתורגם באופן מילולי לצירוף "ליפול על"; המונח besitzen, שמשמעותו היא "להחזיק במשהו", מתורגם לצירוף "לשבת משהו"; הביטוי הגרמני Nutzen ziehen, שמובנו "להפיק תועלת", מתורגם לצירוף "למשוך תועלת"; הפועל הגרמני verwenden, שמובנו "להשתמש, לנצל", מתורגם באופן מילולי למילה "להפנות"; והמושג Vergleich, שבתחום המשפט מובנו הוא פשרה, מתורגם באופן מילולי למונח "השוואה".⁴⁶ יתרה מזו, יש שהמחבר מכיר את המונח המקביל המתאים בעברית, אך מעדיף לתרגם את המונח הגרמני בצורה מילולית. לדוגמה, את המונח הגרמני Undank הוא מתרגם ל"בלתי-תודה", אף שבפירושו וכן בהמשך התרגום הוא משתמש במונח "כפיות טובה".⁴⁷ במקרים אחדים תרגומו של המחבר תואם את אחת המשמעויות של המילה, אך לא את המשמעות הנוספת המחויבת מהקשר הדברים.

יש מקרים שבהם המחבר משתמש – כדרכו של משכיל בעת ההיא – במילה מקראית מתאימה, אלא שכיום משתמשים במילה אחרת. לדוגמה, הוא משתמש במילה "להוחיל" מקום שכיום היו אומרים "להמתין", במילה "מְעַרְב" במקום "סחורה" (יחזקאל כז 13) ובמילה "לעתד" במקום "להזמין". הרקע היהודי של המחבר מופיע בתרגום במקום בלתי-צפוי למדי: החוק קובע כי תשלום מסוים של דמי חכירה צריך להיעשות במחצית הראשונה של חודש נובמבר (§ 1132). המחבר כותב במקום חודש נובמבר "החודש השמיני", שהוא חודש חשוון, כפי שהוא מציין בפירושו. חודש זה הוא החודש השמיני מחודש ניסן, שהוא על-פי המסורת המקראית ראש חודשים.⁴⁸ דוגמה מעניינת נוספת: ב-§ 988 מוזכר המטבע האוסטרי Kreuzer, המכונה כך בשל הצלב

46 נעיר עוד כי הביטוי הגרמני anmassen, שמשמעותו היא "להתימר", מתורגם למילה "להתלבש"; אפשר שהמתרגם חשב על בגד לפי מידה (Massanzug), אם כי ייתכן הסבר אחר.

47 ספר חוק האזרחים, לעיל ה"ש 1, § 948, 949 ו-1487. דוגמה נוספת: במקום מסוים המחבר מתרגם את המונח הגרמני verbindlich למילה המתאימה בעברית, שהיא "מחייב" (§ 936), אך במקומות אחרים הוא משתמש בתרגום המילולי "מקשר" (§ 971) או "מתקשר" (§ 307).

48 שמות יב 2: "החדש הזה לכם ראש חֻדְשִׁים ראשון הוא לכם לְחֻדְשֵׁי הַשָּׁנָה".

המופיע בו. המחבר מתרגם אותו ל"צל": "כקיצור של "צלם", כפי שהיה נהוג לכנותו בפי היהודים בממלכה האוסטרו-הונגרית, כנראה בגלל הרצון להימנע מלהזכיר את הסמל הנוצרי (צלב=צלם).⁴⁹ אפשר למצוא בתרגום גם את השפעתה של המסורת התלמודית. כך, המחבר מתרגם את המושג Glücksvertrag – שפירושו "חווה מזל", הכולל חווה של משחק, הגרלה והימור – למונח התלמודי "אסמכתא" (§ 1267 ואילך).

המחבר אינו מקפיד על התאמת שמות-התואר למינו של שם-העצם ולצורתו ברבים – למשל, "תעודות נחוצים", "נישואין כשרה", "הדבר שנמצאת", "מין ידועה" ועוד רבים כיוצא באלה.⁵⁰ כמו-כן הוא נוהג במקומות רבים להשתמש בבניין "התפעל", אף כאשר הבניין הנכון הוא בניין קל או פיעל.

עם זאת, יש לזכור כי שפת החוק עצמה היא זו שהייתה מקובלת לפני יותר ממאתיים שנה.⁵¹ כתוצאה מכך מצויים בחוק מונחים וביטויים שאינם משמשים עוד כיום בשפה הגרמנית, אלא הוחלפו באחרים. כן יש לציין שיש מונחים בקובץ החוקים האוסטרי שאין להם מונחים מקבילים מדויקים אפילו במשפט הישראלי העכשווי. לדוגמה, למונח הגרמני Vermächtnis כהגדרתו בחוק האוסטרי (§ 535), המכנה אותו שם גם Legat, אין מונח מקביל שווה-משמעות בשפה המשפטית הישראלית. הכוונה במונח זה היא להענקת מנה על-פי צוואה. לפי החוק האוסטרי, מקבל המנה אינו בבחינת יורש במובן החוק. מחבר התרגום בוחר במונח העברי "מתנת יעוד". יתרה מזו, יש מונחים המיוחדים למשפט האוסטרי שאין להם מונחים מקבילים בשיטות אחרות, כגון המושג Einantwortung (§ 797), שמשמעותו מסירת העיזבון לבעלות היורש מכוח צו בית-משפט.⁵² דוגמה נוספת היא המושג Bestandvertrag (§ 1090 ו-1091), שהוא מונח הכולל שני סוגים של שכירות: האחד שבו השימוש במושכר אינו דורש עיבוד אישי (Mietvertrag), והאחר שהשימוש בו דורש השקעת עבודה אישית מצד השוכר (Pachtvertrag).⁵³

49 ראו את הערך "צלם" אצל אליעזר בן-יהודה **מלון הלשון העברית הישנה והחדשה** כרך 11, 499–550 (1950): "וגם במשמעות צלב בכלל – וצלם ובקצור צל, במשמעות מטבע קטנה מסמנת בצורת צלב, Kreuzer, נהג בפרט בפי יהודי אוסטריה, הונגריה וגרמניה הדרומית". כן ראו שם, בהערה 2: "ביחוד השתמשו במספר ח"י צל בנדירת נדר בעליה בתורה".

50 יש אף מקרים שבהם המחבר מצרף זכר ונקבה בתיאור שם-העצם: "הדבר השאול שנאבדה" (§ 980).

51 ראו את ההערות של Kodek, לעיל ה"ש 14, בעמ' 26–27, על ההיבטים המיושנים של קובץ החוקים האוסטרי, ביניהם השפה והקוואיסיטיקה.

52 המחבר מתרגם זאת ל"הוראת העיזבון", ובפירושו הוא כותב "מענה של בית הדין".

53 המחבר מתרגם את שלושת הביטויים בצורה הבאה: "גמר דברים של שוכר", "גמר דברים של שכירות" ו"גמר דברים של קבלנות", בהתאמה. אפשר להזכיר גם כי החוק האוסטרי מדבר על

כמו־כן יש ביטויים שמקורם בלטינית ואין להבינם ללא הכרת הרקע המשפטי־ההיסטורי. לדוגמה, הביטוי *Rechtswohltat des Inventariums* (§ 800 ו־802), שמקורו במונח הלטיני *beneficium inventarii*, משמעותו קבלת ירושה בכפיפות לרשימת המלאי של העיזבון, כלומר, היורש מתְנָה את קבלת הירושה בכך שהוא אינו אחראי לחובות העיזבון מעבר למצוי בו. המחבר תרגם זאת באופן מילולי: "בהשארת משפט החסד של הרשימה"⁵⁴.

בהקשר זה יש לציין כי היבט מיוחד של קובץ החוקים האוסטרי נמצא במושג "דיני דברים" (*Sachenrecht*), המתחלק לדינים קנייניים של דברים ולדינים אישיים של דברים. חלוקה זו, המבוססת על מסורת המשפט הרומי, אינה נוהגת בשיטות אחרות. שם, כמו במשפטנו, החלוקה היא בין דיני קניין לדיני חיובים. המחבר מתרגם על־פי הדגם האוסטרי: "[דין] דברים שהוא כח עצם ו[דין] דברים שהוא כח אנושי". בלשונו המשפטית היינו אומרים: דיני זכויות קנייניות ודיני זכויות חיוביות. אין אפוא להתפלא שחזרה המכר מתורגם על־פי המסורת המשפטית הגרמנית־האוסטרית כ"גמר דברים של מקנה", בהתאם למונח *Kaufvertrag* (§ 1053), השם את הדגש בהקניה.

לבסוף, מקרה נוסף שבו נתקל המתרגם בקושי הנוצר עקב מינוח מיוחד ואף מיושן נמצא בהגדרה של גרימת נזק באשם על־פי הוראת § 1294. החוק מבדיל בין גרימת נזק מתוך רצייה לבין גרימתו ללא רצייה.⁵⁵ המינוח הגרמני בהוראה זו הוא *willkürlich* ו־*unwillkürlich*. יצוין כי כיום המשמעות של הביטוי *Willkür* היא "שרירות". המחבר

⁵⁴ *Rechtsfreunde* (ידידי משפט), כשהכוונה היא, בין היתר, לעורכי־דין (§ 1163). המחבר מתרגם זאת ל"מלומדי משפט".

⁵⁴ דבר דומה ניתן לומר על המונח הגרמני *Handfeste*, המציין בשפת ימי־הביניים מסמך המעניק זכויות. ייתכן שיש בביטוי רמז לתקיעת־כף. המחבר מתרגם אותו באופן מילולי ל"יד אומץ" (§ 1128). דוגמה אחרת הם המונחים *Lehenwaare* (*Laudemium*) ו־*Sterbelehen*, המופיעים ב־§ 1142 לקובץ החוקים האוסטרי. מונחים אלה מקורם בשיטה הפיאודלית של ימי־הביניים, ומתייחסים לתשלומים שהמחזיק בקרקע וקִעֵבְדָה חייב לאדונו שהוא בעל הקרקע. המחבר מתרגם מונחים אלה ל"שכר הכרה" ול"שכר מות", בהתאמה. גם המונח *Gefäll*, המופיע ב־§ 1429, מקורו בימי־הביניים, ומשמעותו היטל מסוים שהיו חייבים לשלמו לבעלי קרקע ולרשויות השונות. המחבר מתרגם אותו ל"מס". דוגמה מעניינת נוספת: המושג *Pfünde*, שמקורו בלטינית של ימי־הביניים, מציין במיוחד משרה כנסייתית שמאחוריה הכנסות ידועות. מושג זה מופיע ב־§ 1471, והמחבר מתרגם אותו ל"כח לכהן מי", ומסביר בפירושו כי מדובר ברישיון מסוג מסוים, כגון הזכות "להעמיד כומר לכהן באיזה מקום". לבסוף, ב־§ 1494 מופיע הביטוי *Pupillen*, שמקורו במשפט הרומי ומשמעותו "קטנים". המחבר מתרגם אותו ל"קטנים".

⁵⁵ פעולה ללא רצייה היא של אדם לקוי־דעת או בדרך של אוטומטיזם. השו"ע § 1306 ואילך. אכן, בהוראת § 1306 המחבר מתרגם את הביטוי הגרמני *unwillkürliche Handlung* למונח העברי "מעשה בלי רצון".

כותב "במזיד או שלא במזיד" – תרגום שאינו מדויק בהקשר הנידון, משום שגם מעשה שנעשה מתוך חוסר זהירות גרידא יכול להיות מעשה שגלום בו אשם.⁵⁶ יש להעיר כי קשיי התרגום התגלו לא רק לגבי מושגים מעולם המשפט. קובץ החוקים האוסטרי עשיר במונחים כלליים מחיי האדם והחברה שרווחו בתקופת חקיקתו, ופירשטיין היה צריך למצוא להם ביטוי מתאים בשפת העבר. גם כאן עשה המחבר עבודה מרשימה ביותר.

ההשוואה בין המונחים שבהם השתמש המחבר לבין אלה המשמשים כיום – כפי שהיא מופיעה בנספח למאמר זה – מעידה קודם-כל על השכלתו הרחבה ועל כשרונו הלשוני. יש אף מקרים אחדים שבהם תרגומו של המחבר אינו נופל מן המונח העכשווי. כן יש לציין כי לעיתים המחבר בוחר בביטוי עברי מסוים מתוך העדפה אישית, כלומר, הוא מודע לביטוי החלופי – כפי שעולה מפירושו – אך מבכר להשתמש באחר.⁵⁷ לעיתים תרגומו של המחבר מרשים ביופיו הלשוני.⁵⁸

פרק ג: הפירוש של המחבר

אין כל ספק שפירושו של המחבר מעיד על בקיאותו הרבה, על הבנתו המשפטית המעמיקה ועל נסיונו המעשי בתחום המשפטים. הסברו על כל סעיף וסעיף בקובץ החוקים הוא בהיר, ומקל על הקורא לרדת לכוונת המחוקק. לשם הסברת ההוראות השונות המחבר מביא דוגמות מעשיות הממחישות את משמעותן. אולם המחבר אינו מסתפק בהסברת נוסח החוק, אלא מוסיף הפניות להוראות אחרות בחוק השייכות לעניין, וכן לחוקים אחרים, לצווים ולהחלטות שיפוטיות ומנהליות שהתקבלו עד לתאריך הסמוך לפרסום הספר ואשר קשורים לסוגיה. יש להניח כי לצורך תוספות אלה נעזר המחבר בספרות המשפטית הקיימת שעסקה בפירושו של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי, ואשר כללה הפניות כאלה לרוב.⁵⁹ עם זאת, לא עלה בידי למצוא את הפירוש

56 המחבר מציין זאת בפירושו.

57 שתי דוגמות: ב-§ 1188 הוא משתמש בביטוי "ממתיקים סוד" במקום ב"התייעצות"; וב-§ 1189 הוא כותב "לנגוש" במקום "להכריח".

58 לדוגמה, בהוראת § 1326 נקבע כי במקרה של גרימת נזק גופני מכער יש להתחשב במידה שבה נזק זה מעכב את "התקדמותו הטובה יותר" של הניזק, וזאת במיוחד כאשר מדובר באישה. המחבר תרגם זאת כך: "עד כמה שמיטב החיים בחלד יכול להתעצר מחמת זה".

59 מבין הפירושים השונים אזכיר כדוגמה את ההוצאה הבאה: J. VON SCHEY, DAS ALLGEMEINE BÜRGERLICHE GESETZBUCH FÜR DAS KAISERTUM ÖSTERREICH SAMT DEN

המיוחד ששימש למחבר כמקור, ולכן אפשר שהוא הסתמך על כמה חיבורים לצורך עניין זה. כן יש לציין כי בראש פרקים רבים המחבר מקדים הסבר כללי לסוגיה הנידונה בסעיפי הפרק. ברוח זו הוא מעיר, למשל, בהקדמה לפרק המשכנתות (§ 447 ואילך): "בעבור זה מציע אנכי לפניכם את הכל יחד, בכדי אשר כל איש יוכל לראות בדרך קצרה מה שיש לו להבין ולזהר בענין זה." יתרה מזו, לפני ההוראות בעניין השכירות המחבר מביא בתרגום לעברית צו מלכותי משנת 1858, בעל אופי דיוני בנוגע לסכסוכי שכירות, המכיל עשרים וחמישה סעיפים ארוכים למדי.⁶⁰ מצאתי אף מקום שבו המחבר מציין את דעתו האישית החיובית בדבר שינוי ההלכה בעקבות פסק־דין של בית־המשפט העליון.⁶¹ גם דבר זה מעיד על בקיאותו ועל בטחונו העצמי כמשפטן.

הערה לסיכום: מלאכתו המרשימה של משה יהודה ליב הלוי פייערשטיין לא השיגה את מטרתה. הרעיון של השתלבות אזרחית בממלכה בזהות יהודית לשונית ייחודית לא צלח. לא זו בלבד שההשכלה המשפטית הכללית לא קנתה לה שביטה בחוגים שהיו מעוניינים בזהות יהודית ייחודית, תהא זאת לשונית או דתית, עצם הרעיון של השתלבות אזרחית במונרכייה האוסטרו־הונגרית הרב־לאומית בזהות יהודית איבד בחוגים שונים ממשיכותו, בין היתר בשל התחזקות האנטישמיות, אשר העמידה מכשול להשתלבות האזרחית של היהודים. מכשול זה היה אחד הגורמים לעליית התנועה הציונית.⁶² יתרה מזו, הרעיון שספר מעין זה עשוי לשמש את הרבים, אף שאין להם השכלה משפטית, היה, כפי שצינתי, מוטעה מיסודו. כמו־כן, המשפטנים ששלטו בגרמנית לא היו זקוקים לתרגום בעברית, ואף לא לפירושו של המחבר, לנוכח ריבוי הפירושים המעודכנים בגרמנית.⁶³ לכן הנחה סבירה היא כי ספרו של פוירשטיין לא מצא משתמשים רבים, אם בכלל. עובדה היא שלא מצאתי התייחסות כלשהי לספר לאחר פרסומו, ואף אין עדכון שלו, בניגוד לכוונתו המוצהרת של המחבר לערוך עדכונים.

EINSCHLÄGIGEN GESETZEN UND VERORDNUNGEN (18 Auflage, Wien 1906). המהדורה

המוקדמת ביותר הקיימת בספריות היא המהדורה ה־13 משנת 1889.

60 תרגום הצו מופיע לפני § 1090, בעמ' 259–260, בכתב רש"י.

61 בפירושו ל־§ 1444 לחוק. פסק־הדין הוא מיום 8.8.1872. המחבר מוסיף בסוגריים: "כן נראה לי".

62 Francisca Solomon, *Zur Haskala und zum Zionismus in Galizien: Eine assoziative Gedankenverbindung am Beispiel von Nathan Samuely (1846–1921) und Saul Raphael Landau (1870–1943)*, in *LA GALICIE AU TEMPS DES HABSBOURG (1772–1918): HISTOIRE, SOCIÉTÉ, CULTURES EN CONTACT* 103, 116–121 (2010). על מהות הציונות וגורמיה השונים

ראו אייזנשטדט, לעיל ה"ש 6, בעמ' 160–182.

63 ראו לעיל ליד ה"ש 34. יש לציין כי קובץ החוקים האוסטרי כבר זכה במאה התשע־עשרה בתרגומים רבים, ביניהם לפולנית, לאוקראינית, להונגרית ולצ'כית. נמצא כי גם יהודים דוברי שפות אלה לא היו זקוקים לתרגום עברי.

כעבור עשורים מועטים התפרקה הממלכה, ושמו ויצירתו של המחבר שקעו בתהום הנשייה. לצערנו הרב, החיים היהודיים התוססים בעיירות גליציה הופסקו באכזריות בעקבות השואה, כמו ברוב האזורים של מזרח אירופה. יהא מאמר זה מצבת זיכרון למשפטן יהודי בעל שיעור-קומה בתחומי המשפט והלשון העברית.

נספח

להלן רשימה של מונחים מיוחדים המצויים ב"חוק האזרחים" לפי הופעתם הראשונה בסעיפי החוק. ברשימה אין אזכור של הופעותיהם הנוספות של המונחים, למעט במקרים שבהם המחבר המתרגם משתמש בהמשך בתרגום שונה. ברשימה מופיע תחילה, בצד מספר הסעיף, הביטוי המקורי בגרמנית, לידו תרגומו של המחבר, ובסוף המונח העברי כפי שימושו כיום. המונחים הגרמניים מובאים בכתיב המודרני, ולא בזה ששימש בדפוס המקורי. כאשר למונח גרמני אין מונח מקובל בעברית, המחבר נוהג לציין בסוגריים בפירוש שלו, הצמוד לסעיפים שבקובץ החוקים, את המונח בגרמנית באותיות עבריות. ברשימה זו לא הצטמצמתי רק למושגי משפט מובהקים. בכמה מקרים הזכרתי גם מונחים כלליים מחיי האדם בתקופת פרסום החוק שהמחבר טרח לתרגמם לעברית, אלא שכיום אנו משתמשים במונח אחר. ההשוואה בין המונחים שבהם השתמש המחבר לבין אלה המשמשים כיום מעידה קודם-כל על השכלתו הרחבה ועל כשרונו הלשוני.

המהות	הכולל	Inbegriff	1 §
זכויות הפרט	משפטי זולת	Privat-Rechte	
המשפט הפרטי	משפט האזרחים	bürgerliches Recht	
תוקף	פעולה	Wirksamkeit	3 §
התוצאות המשפטיות	המוצאות כדת	rechtliche Folgen	
מחייב	מקשר	verbinden	4 §
כשרות אישית	הכשרת נפש	persönliche Fähigkeit	
זכויות מוקנות	כוחות שכבר מושגים	vorher erworbene Rechte	5 §
החלת החוק	דרישת החוק	Anwendung des Gesetzes	6 §
כוונה	מחשבה	Absicht	
הקשר	התחברות	Zusammenhang	

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי		משפט ועסקים יט, תשע"ו	
מקרה משפטי	אופן משפט	Rechtsfall	7 §
נסיבות	ענינים	Umstände	
עקרונות משפט	יסודי משפט	Rechtsgrundsätze	
סמכות	יכולת	Macht	8 §
להתחשב	להתראות	Rücksicht nehmen	10 §
גופים (משפטיים) שלמים	עדה שלימה	ganze Körper	13 §
מיוחד	פרטי	besonder	
דיני אישים	משפט אנושי	Personenrecht	14 §
דיני חיובים ודיני קניין	משפט דברים	Sachenrecht	
	משפט כח דברים (בכותרת החלק השני)		
זכות	כוח	Recht	16 §
אישיות, אדם	נפש אדם, נפש	Person	
לרכוש	לקנות	erwerben	18 §
הרשות	המשמר	Behörde	19 §
עסקה משפטית	עסק משפט	Rechtsgeschäft	20 §
בעלות פרטית	קנין עצמו	Privateigentum	
נעדרים	אלו שאינם במקומם	Abwesende	21 §
לשער	לאמוד	vermuten	23 §
להוכיח	לברר	beweisen	
הצהרת מוות	התבארות המות	Todeserklärung	24 §
נעדר	נדה	Vermisster	
חברה, תאגיד	חבורה, השתתפות (1175 §)	Gesellschaft	26 §
בדרך-כלל	לפי המשפט	in der Regel	
חווה	גמר דברים	Vertrag	
בעליל	בחוש	offenbar	
ביטחון	בטחות	Sicherheit	
הסדר הציבורי	הסדרים הגלויים	öffentliche Ordnung	
המנהל הציבורי	השלטון הגלוי	öffentliche Verwaltung	27 §
פשע	חטא	Verbrechen	29 §
בית-חרושת	עבודה רבה	Fabrik	31 §
נתין	הוכנע	Untertan	35 §
כפוף	נכנע	unterliegt	
שגריר	נציב	Gesandter	38 §

משפט ועסקים יט, תשע"ו

יצחק אנגלרד

קרבה	קרבות	Verwandschaft	40 §
דרגה	מעלה	Grad	41 §
יחס משפטי	ערך משפט,	Rechtsverhältnis	43 §
	ענין המשפט (521 §)		
מכשול חוקי	מעצור כדת	gesetzliches Hindernis	47 §
קטין	מחוסר שנים	Minderjähriger	49 §
הצהרה	התבארות	Erklärung	
נציג	איש עומד	Vertreter	
הרשות השיפוטית	משמר הדיינים	Gerichtsbehörde	
טעון-טיפוח	נפקד לכלכלה	pflegebefohlen	52 §
ממונה	שר	Vorgesetzter	54 §
אדם נחטף	נפש נדחה	entführte Person	56 §
טעות	שגיאה	Irrtum	57 §
ציפייה שנכזבה	שגגת תוחלת	getäuschte Erwartung	59 §
תנאי	מדובר	Bedingung	
פושע	חוטא	Verbrecher	61 §
במישרין	בלא אמצעות	unmittelbar	70 §
אספה	מקהלה	Versammlung	71 §
קתולי	מאמין בכל, נוצרי שלם (77 §)	katholisch	
פגם	מחסור	Mangel	74 §
צורה	תבנית	Form	
הסכמה	מרוצת הרצון	Einwilligung	75 §
גיל	זוקן	Alter	80 §
הוראה	פקידה, משפט (713 §)	Vorschrift	88 §
מעמד	מצב	Stand	92 §
להמתין	להחיל	abwarten	94 §
נפגעו בזכויותיהם	מצטערים בכוחותיהם	In ihren Rechten gekränkt worden	
סמכות האב	שולטן יד האב, חוזק יד של האב (147 §)	väterliche Gewalt	96 §
דיון	התעסקות	Verhandlung	97 §
הגנה	הצטרפות	Verteidigung	
הסכמה	השתוות, התאחדות (953 §)	Einverständnis	98 §
השערה	אומד	Vermutung	99 §

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי		משפט ועסקים יט, תשע"ו	
נטען	נחלט	[es] wird behauptet	100 §
נימוק	יסוד	Bewegungsgrund	104 §
הדדי	חליפות	wechselseitig	
הצגה (של דברים)	מגידה	Vorstellung	
מחיה, פרנסה	החזקה	Unterhalt	105 §
הסכם	השוואה	Uebereinkommen	106 §
נתון בסכנה	מחושש	gefährdet	107 §
התעללות	הכאה	Misshandlung	109 §
מושגי דת	אחוות דת	Religions-Begriffe	115 §
סלידה	בחלת נפש	Abneigung	
חקירה	ביקור	Untersuchung	
תביעת-נגד	תביעה מול תביעה אחרת	Gegenforderung	117 §
להקציב	למדוד, להתמדד (§ 793)	ausmessen	
הסכם נישואים	דיני תנאים, תנאים (§ 583)	Ehe-Pact	
הסתה	התחרות	Verhetzung	119 §
משרד אזורי	משמר הגליל	Kreisamt	120 §
חריגה, סטייה	הסרה	Abweichung	123 §
להשתרע	לצאת	sich erstrecken	125 §
תביעה	תלונה	Klage	135 §
טיפול	אמנה	Pflege	141 §
גירושים	פרישה	Scheidung	142 §
ציות	אזן קשבת	Gehorsam	144 §
השגה, התנגדות	סתירה	Einwendung	148 §
מנהל	שליט, סוכן (§ 1472)	Verwalter	149 §
לשלול	להבדיל	ausschliessen	
להשקיע	להניח	anlegen	150 §
אבהות	שייכות האב	Vaterschaft	156 §
לטעון	להחליט	behaupten	158 §
לחלוק על, לערער על	לריב על, לריב מול (§ 720)	bestreiten	
גריעה או פגיעה בזכות	מחסור בכח	Abbruch am Recht	159 §
התקדמות	תהלוכות בארץ	Fortkommen	162 §
העדפה	חנינה פרטי	Begünstigung	
יתרונות	מועיליות	Vorzüge	
סדר הדין	ספר הדיינים	Gerichtsordnung	163 §

משפט ועסקים יט, תשע"ו		יצחק אנגלרד	
סנדק	אב הברית	Pate	164 §
חינוך	גידול	Erziehung	166 §
שלום הילד	אושר הילד	Wohl des Kindes	169 §
הסכם, פשרה	השוואה	Vergleich	170 §
עובר אל	יוצא על	übergehen	171 §
בגרות	בא בימים,	Volljährigkeit	173 §
	מלאת השנים (§ 251)		
להזניח	להרפות ידיים,	vernachlässigen	177 §
	להתרפות (§ 927)		
שימוש לרעה	חילול	Missbrauch	178 §
מחדל	החדלה	Unterlassung	
מאמץ	בחור אב	Wahlvater	179 §
מאמצת	בחור אם	Wahlmutter	
מאומץ	בחור ילד	Wahlkind	
קרוב־משפחה	גואל	Verwandte	189 §
מייד ש...	כמעט ש...	sobald	190 §
מסדר	חבורה	Orden	192 §
תושב	גר	Einwohner	
למנות ⁶⁴	לכנות	ernennen	198 §
לפנות אל	להיפן את עצמו אל	sich wenden an	201 §
ביודעין	במודד	wissentlich	202 §
אחריות	נתינת דין	Verantwortung	203 §
אמצעי כפייה	נגישה	Zwangsmittel	
סיום	הגמרה	Endigung	207 §
להפקיד בידי	להתאמן	anvertrauen	209 §
קן נאמנות	חבירה, תכונה (§ 646)	Stiftung	221 §
	מעשה לאיזה תכלית (§ 849)		
רשימת מלאי	רשימה	Inventarium	224 §
נכס דלא ניירי	נכס בלתי מטולטל	unbewegliches Gut	225 §
בעדיפות	מן המובחר	vorzüglich	230 §
אחוזה	נכס ארץ	Landgut	
שעבוד	מעמסה	Last	

64 בסעיפים אחרים (כגון § 201, 209 ו-210) המחבר משתמש במונח "למנות", אך בסעיפים נוספים (כגון § 564) הוא מתרגם את המונח לביטוי "לקרוא שם".

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי		משפט ועסקים יט, תשע"ו	
מקרה חירום	אופן הכרחי	Notfall	232 §
חווה חכירה	גמר דברים מקבלנות	Pachtvertrag	233 §
חייב	בעל חוב	Schuldner	234 §
קבלה	מכתב פטור, פטור (§ 1030)	Quittung	
שימוש	הסבה	Verwendung	235 §
מוריש	עוזב הנכסים, מנחיל, עוזב נחלה (§ 256)	Erblasser	238 §
מאזן	משקל המשוה	Bilanz	239 §
להקנות, למכור	להוציא החוצה	veräussern	244 §
לפטור	להוריד מהתמנות, לשלח (§ 254)	entlassen	249 §
חיסכון	התקמצות	Ersparung	267 §
ערעור	צעקה	Recurs	268 §
מנהל	שליט	Sachwalter	269 §
אסיר	ענוש	Sträfling	270 §
תוקף משפטי	עוז משפט	Rechtskraft	278 §
סיכון, סכנה	אחריות	Gefahr	279 §
עיקרון	יסוד	Grundsatz	280 §
זכות קדימה	כח קדום	Vorzugsrecht	281 §
שטח המדינה	גבול הממלכה	Staatsgebiet	286 §
רכוש פרטי	נכס זולת	Privatgut	
אישיות משפטית	איש מעשה	moralische Person	
אביזר	מסתעף	Zugehör	293 §
בעלים	קונה	Eigentümer	
ערך	מחיר	Wert	304 §
מחיר	מקח	Preis	
קנה-מידה	קו אנך	Richtschnur	306 §
זכות קניינית	כח עצם	dingliches Recht	307 §
חזקה	אחווה	Besitz	308 §
מחזיק	מאחזי	Besitzer	309 §
מקור הזכות, זכות	תואר	Titel	316 §
באופן בלעדי	מרחיק כל איש זולת	ausschliesslich	322 §
חזקה משפטית	אומד כדת	rechtliche Vermutung	323 §
בתום-לב	ביושר	redlich	326 §

משפט ועסקים יט, תשע"ו

יצחק אנגלרד

שימוש	מועיליות	Nutzung	330 §
הפרעת החזקה	השבתת האחווה	Besitzstörung	339 §
היעדרות	מניעת היש	Abwesenheit	352 §
בעלות	קנין	Eigentum	353 §
מושא	עסק, דבר (§ 1385)	Gegenstand	355 §
קידום	עליות	Beförderung	364 §
פיצוי	החזקה בלא נזק	Schadloshaltung	365 §
קדימות	תועלת	Vorzug	374 §
להטעות	להשנות	irre führen	377 §
ערך מיוחד	מחיר ביתר שאת	ausserordentlicher Wert	378 §
רכישה	הקנאה	Erwerbung	380 §
חיית-בר	זיז שדה	Wild	383 §
אדם פרטי	איש זולת	Privatperson	385 §
להתיימר	להתלבש	sich anmassen	388 §
רשות, שלטונות	משמר	Obrigkeit	389 §
לפצות	לרצות	vergüten	391 §
ריביות	עיסקא	Zinsen	392 §
ירקות	אורות	Kräuter	405 §
בעל-חיים	בהמה	Tier	
פיצוי	תגמול	Entschädigung	410 §
מתקן	הנחה	Anlage	413 §
מחסן סחורות	אוצר מערבים	Warenlager	427 §
לפגוע	להשחית	verletzen	430 §
להעניק, לתת	להיחלק	erteilen	435 §
פסק-דין סופי	פסק בית דין שבא בעוז משפטו	rechtskräftiges Urteil	436 §
הערת-אזהרה	הרשמה	Vormerkung	438 §
רשלנות	רפיון	Nachlässigkeit	443 §
במובן הצר	במחשבה קצרה	in enger Bedeutung	448 §
מתייחס	ממשיך את עצמו	sich beziehen	449 §
פשיטת-רגל	סדור בעל חוב	Konkurs	450 §
זכות אישית	כח אנושי	persönliches Recht	451 §
לפדות	לגאול	einlösen	462 §
סיג	השארה	Vorbehalt	467 §
זכות קדימה	כח מוקדם	Vorzugsrecht	470 §

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי		משפט ועסקים יט, תשע"ו	
זיקת הנאה	השתמשות	Dienstbarkeit	472 §
ראות	השקפה	Aussicht	475 §
להטות	להוליך	ableiten	476 §
שביל, משעול	דריסת הרגל	Fussteig	477 §
דירה	מעונה	Wohnung	478 §
הצהרת רצון	התבארות רצון	Willenserklärung	480 §
רישום	כתיבה, התחברות (§ 1073)	Eintragung	481 §
זכאי	בעל כח	Berechtigter	483 §
באופן יחסי	חלק לפי ערך	verhältnismässig	
לגורר	להמשיך	schleifen	493 §
לנקוט צעדים	לעשות תחבולה	Vorkehrung treffen	495 §
הוראה, צו	פקידה	Verordnung	499 §
הון מושקע	סכום מונח	anliegendes Kapital	510 §
מכרה	מלאכת הרים	Bergwerk	511 §
אחראי	ערב	verantwortlich	513 §
פיצוי	ריצוי, הטבה (§ 690)	Vergütung	515 §
להחיל	לשום, להיסב (§ 596)	anwenden	521 §
התיימרות	התלבשות	Anmassung	523 §
יורש על-פי דין	יורש כדת	gesetzlicher Erbe	529 §
נפטר	מת	Verstorbene	531 §
בלעדי	מרחיק כל זולת	ausschliessend	532 §
זכות ירושה	כח נחלה	Erbrecht	
יחיד	אחודי	einzel	535 §
זוכה על-פי צוואה	בעל יעוד	Vermächtnisnehmer	
אינו ראוי	לא שוה	unwürdig	540 §
להכריח	להציק,	zwingen	542 §
	לנגוש (§ 1189 ו-1413)		
גילוי-עריות	ערות בושת	Blutschande	543 §
לשלול	להתחסר	entziehen	546 §
לזכות ב...	נופל על	anfallen	
ויתור, הסתלקות	מחילה	Verzicht	551 §
צאצאים	הבאים אחריו	Nachkommen	
הוראה	פקידה	Anordnung	552 §
סדר הירושה	פרי הנחלה	Erbfolge	559 §

יצחק אנגלרד

משפט ועסקים יט, תשע"ו

גוף	גויה	Körper	
שימוש	צורך	Gebrauch	560 §
להיתוסף	להתרבות	zuwachsen	
זכות התוספת	כח המרבית	Zuwachsrecht	562 §
פעולות אישיות	מעשים שבגוף	persönliche Handlungen	563 §
אמירה	ארשת שפתיים	Ausspruch	564 §
מהותי	בעיקר	wesentlich	565 §
לחקור	לבקר	erforschen	567 §
פרוטוקול, זכרון-דברים	מעשי בית דין	Protokoll	569 §
מנזר	בית תפילה	Kloster	573 §
ביטול	הפרה	Aufhebung	576 §
דרישה צורנית	תבנית	Förmlichkeit	580 §
פתק	גליין קצר	Zettel	582 §
חריג, יוצא-מן-הכלל	מה שחוץ למשפט	Ausnahme	583 §
נוכח	בפנים	gegenwärtig	585 §
לחקור	להאזין	vernehmen	586 §
מסדר כנסייתי	חבורת כהנים	geistlicher Orden	591 §
דָּבָר	עיפוש	Pest	597 §
להעדיף	לחונן	begünstigen	598 §
דרישה	הצטרכות	Erfordernis	601 §
יורש אחר יורש	יורש מלואים	Nacherbe	604 §
חילוף, המרה	מלואים	Substitution	
חילוף בנאמנות	מלואים אחר יורש	fideicommissarische Substitution	608 §
לפרש	לפתור	auslegen	614 §
ניהול חופשי	חירות השלטון	freie Verwaltung	616 §
נכד	נין	Enkel	621 §
נין	נכד	Urenkel	
הרשות המחוקקת	ממשלת המחוקק	gesetzgebende Gewalt	627 §
לבטל, לחזור בו	להשיב	widerrufen	628 §
מועמד	שומר	Anwärter	629 §
ייצוג	לעמוד בעד	Vertretung	630 §
הפחתה, גריעה	התחסרות	Verminderung	631 §
תמורה	ממון	Entgelt	634 §

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי		משפט ועסקים יט, תשע"ו	
הכנסות	תבואה	Einkünfte	642 §
להחזיק	לשבת	besitzen	654 §
מילה	מאמר	Wort	655 §
משמעות, מובן	פתרון	Bedeutung	
ביטוי	מאמר	Ausdruck	
מובן	מחשבה	Sinn	
מבוטל	מופר	aufgehoben	661 §
מחזור	תהלוכות	Umlauf	680 §
מועד	זמן	Frist	687 §
להספיק	להשיג	zureichen	692 §
נכה	מוכה	Invalide	694 §
היטל המדינה	מעמסת הממלכה	Staatsauflage	
מטלה	פקידה	Auftrag	695 §
אירוע	הודמנות	Ereignung	696 §
תנאי דוחה, מתלה	תנאי מתאחר	aufschiebende Bedingung	
תנאי מפסיק	תנאי ניתר	auflösende Bedingung	
בטל ומבוטל	כלא ולריק	null und nichtig	716 §
לאיים	להפחיד	androhen	720 §
שלילה	המנעה	Entziehung	
לערער על	להתנגד	anfechten	
להסיק	לגמור בדעת, לחשוב (§ 1248)	schliessen	721 §
יוזמה	רצון	Antrieb	725 §
להסתמך על	לקרוא ל-, לקרוא את עצמו על	sich berufen auf	729 §
הורי הורים, סבים	הורים זקנים	Grosseltern	731 §
להתגרש	להתפרש	scheiden	759 §
חלק משוריין	חלק מחויב	Pflichtteil	764 §
להזניח	לעזוב	verwahrlosen	769 §
לפסוח על, לדלג על	להיכחד	übergehen	776 §
דאגה מראש	השגחה	Vorsehung	778 §
מוסד	הכנה	Anstalt	
לתאר במדויק	לכתוב באר היטב	genau beschreiben	784 §
ללחוץ על, לעמוד על	לנגוש על	dringen auf	
להפחית, לנכות	להביא בחשבון	abrechnen	785 §
ציוד	אפריון	Ausstattung	788 §

משפט ועסקים יט, תשע"ו

יצחק אנגלרד

מקדמה	נתינה קדימית	Vorschuss	789 §
מספיק	משיג לזה	hinreichend	793 §
(אין מונח מקביל) ⁶⁵	הוראת העיזבון	Einantwortung	797 §
רשימת מלאי ⁶⁶	רשימה	Inventarium	800 §
לסכל	לבלע	vereiteln	808 §
שותפות	השתתפות	Gemeinschaft	825 §
להציע	ליעץ	vorschlagen	834 §
לסרב	למנוע, לעכב (§ 1062)	verweigern	
בורר	איש מוכיח	Schiedsman	835 §
לייצג	לעמוד על	vorstellen	848 §
להגן	לחסות	schützen	851 §
אמצעי-עזר	זכותים	Behelfe	852 §
שטח, תחום	מגרש	Raum	853 §
משא-ומתן	התעסקות	Unterhandlung	861 §
לרמות, להונות	להשגות	hintergehen	866 §
כריתת חוזה	הגמרת גמר דברים	Abschliessung eines Vertrages	908 §
תשלום צדדי	נתינות צדדי	Nebengebühr	912 §
מושחת	לחפוף	beruhen	918 §
פיצוי	השלמה	Ersatz	919 §
להשתמש, לנצל	להפנות	verwenden	922 §
מחלת בלוטות	חולאת פקיעין	Drüsenkrankheit	925 §
פיגור	נשאר חובות	Rückstand	928 §
סעד משפטי	כח	Rechtsmittel	935 §
אמון	בטחון	Zutrauen	936 §
מהות	עיקרות	Wesenheit	940 §
להקריב	לחרף	aufopfern	967 §
שליש	פקיד	Sequester	968 §
ייפוי-כוח	הרשאה	Vollmacht	1005 §
לבטל	להתרות שמאן	aufkünden	1021 §
שטר מטען	אגרת המסע	Frachtbrief	1031 §
רכיב	חלק מצב	Bestandteil	1047 §

65 ראו את הדין במאמר לעיל ליד ה"ש 52.

66 צוין כבר ב- § 224, אך ראו את ההערה בנוגע להוראות § 800 ו-802 במאמר ליד ה"ש 54.

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי		משפט ועסקים יט, תשע"ו	
מחיר השוק	שער	Marktpreis	1058 §
עסקת סיכון	אסמכתא	gewagtes Geschäft	1065 §
ניסיון	הבחנה	Probe	1067 §
סוכל	נחשך	vereitelt	1069 §
להציע	לפסוק	anbieten	1077 §
להפעיל	לעשות	ausüben	
להניח, לשער	לחשוב	annehmen	1082 §
קיום	אמיתה	Wirklichkeit	1083 §
להתקזז זה בזה	לעלות זה מול זה	sich gegen einander aufheben	1085 §
חכירה, אריסות	קבלנות	Pacht	1091 §
לפגר, לאחר	לעצור	säumig sein	1118 §
לסגת	לסור	weichen	1120 §
לתבוע בבית-משפט	לרדוף בבית דין	gerichtlich verfolgen	1128 §
שירות	עשיית עבודה	Dienstleistung	1151 §
לייצר	להשלים	verfertigen	
מוצר, תוצר	מלאכה	Werk	
מומין	מעתד	Besteller	1153 §
חומר	מין	Stoff	1157 §
לקוי	להיות במחסור	mangelhaft	
דחוף	הכרחי	dringend	1161 §
ספק	מכיני מערבים	Lieferant	1163 §
הוצאה לאור	הפלגה	Verlag	1164 §
לשכפל	להרבות	vervielfältigen	
מוציא לאור	מופלג	Verleger	1165 §
עותק	כרך	Exemplar	1167 §
מפה	ציור ארצות	Landkarte	1171 §
אוצר המדינה ⁶⁷	הצופה על משפט החוקים	Fiskus	1174 §
התייעצות	להמתיק סוד	Beratschlagung	1188 §
השקעה	הנחות	Einlage	1197 §
לוותר על	לאסור על	entsagen	1200 §

67 התרגום של המחבר אינו נהיר לי. המונח Fiskus מופיע פעם נוספת בהוראת § 1472 לחוק, העוסקת ברכישת זכויות באמצעות חזקת השנים. ההוראה מגדירה את המונח Fiskus כ"מנהלי נכסי המדינה ורכוש המדינה". המחבר מתרגם כאן "המפקח הגלוי, היינו נגד הסוכנים בנכסי הממלכה".

משפט ועסקים יט, תשע"ו		יצחק אנגלרד	
מזונות האלמנות	פרס אלמנות	Witwengehalt	1217 §
להניח	לחשוב על	voraussetzen	1252 §
קצבה אישית	פרס נפש	Leibrente	1269 §
ביטוח	הבטחת אחריות, בטחון (§ 1288)	Versicherung	
קרן סעד, קרן כלכלה	בית כלכלה	Versorgungsfond	1287 §
לבטח	להבטיח	versichern	1289 §
לייחס	לכתוב ל...	zuschreiben	1307 §
ההפך	ההתנגדות	Gegenteil	1313 §
מטען	מעמסה	Befrachtung	1316 §
להמריץ	לדפוק	antreiben	1320 §
עלבון	כלימת כבוד	Beleidigung	1323 §
חטיפה	גזל החירות	Entführung	1329 §
שמחה לאיד	חדות נזק	Schadenfreude	1331 §
בתוקף תפקידו	מצד משמר	von Amts wegen	1341 §
היתוספות	הטפלה, הסתפחות	Hinzukunft	1375 §
ליישב	להשוות	beilegen	1382 §
המחאה	העברה	Abtretung	1392 §
הנמחה	המקבל	Uebernehmer	1394 §
הממחה	המעביר	Ueberträger	
לנהוג בסלחנות	להתעלם את עצמו מ...	nachsehen	1399 §
הוצאה לפועל	נגישה	Exekution	
להפנות, להמחות חבות	להראות על	anweisen	1400 §
המחאת חבות	הוראה	Anweisung (Assignment)	1401 §
שלילי	מתנגד	widrig	1419 §
להפקיד	להניח	hinterlegen	1425 §
קיוז	התבטלות חליפות החיובים	Kompensation	1439 §
קופת המדינה	אוצר הממלכה	Staats-Kasse	1441 §
בהדרגה	בכל פעם	allmählich	1442 §
חזקת שנים	התישבות	Ersitzung	1452 §
זכות ריבונית	כוח גבוה	Hoheitsrecht	1456 §
מניעה	העצרה	Hinderung	1482 §
להתנגד	להתאמץ את עצמו נגד	sich widersetzen	1488 §
העלבה	פחיתת הכבוד	Injurie	1490 §

התרגום לעברית של קובץ החוקים האזרחי האוסטרי

תום-לב
הכרות בטלות

אמונה שלמה
לבאר לשווא

משפט ועסקים יט, תשע"ו

guter Glauben 1493 §
Nichtigerklärung 1499 §

